

परिवर्तन गाउँपालिका
स्वास्थ्य, सरसफाई तथा पोषण नीति २०७९

१. पृष्ठभूमि

नेपालको संविधानले नागरिकको मौलिक हक्को रूपमा आधारभूत स्वास्थ्य सेवा व्यवस्था गरेको छ भने मानव अधिकारको रूपमा खानेपानि तथा सरसफाई भनेर प्रत्याभुत गरेको छ । खानेपानि र वातावरण सम्बन्धि नागरिकको अधिकार भनेर संविधानमा उल्लेख गर्ने विश्वका थोरै देश मध्ये नेपाल पनि पर्दछ । यस्तै राष्ट्रिय पोषण निति तथा रणनीतिले आवस्यक मात्रामा पोषणयुक्त खाना खान पाउनु पनि हरेक नागरिकहरुको मौलिक हक्को रूपमा समावेस गरेको छ । यस अवस्थामा परिवर्तन गाउँपालिकाका सबै नागरिक हरुलाई स्वास्थ्य सरसफाई सेवामा समान पहुँच र आकस्मिक स्वास्थ्य सेवा पुर्याउने र आधारभूत स्वास्थ्य सेवा प्रवाहको सुनिश्चितता गर्नु अपरिहार्य रहेको छ । यसका लागि परिवर्तन गाउँपालिकाले स्वास्थ्य सेवाको गुणस्तर निर्धारण, औषधी, उपकरण, जनशक्ति व्यवस्थापन गरि सेवा प्रवाह गर्नुपर्नेछ ।

परिवर्तन गाउँपालिकाको स्वास्थ्य र विकास अन्तर सम्बन्धित विषयहरु हुन । स्वास्थ्य क्षेत्रमा भएका प्रगतिहरूलाई विकासका प्रमुख सूचकहरूको रूपमा लिइन्छ । परिवर्तन गाउँपालिकाका गरिब, दुरदराजका नागरिकहरु अझै पनि अत्यावश्यक स्वास्थ्य सेवा र सुविधाबाट बञ्चित (सहज पहुँचबाट टाढा) रहेका छन् । गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा मार्फत मानव विकास सूचकाङ्कमा सुधार ल्याई परिवर्तन गाउँपालिकाको समग्र विकासका लागि प्रभावकारी स्वास्थ्य सेवाको व्यवस्था गर्नु जरुरी देखिएको छ ।

परिवर्तन गाउँपालिका भित्र नवजात शिशु तथा मातृ मृत्युलाई बाञ्छित तहसम्म घटाउनु, बढ्दै गएको नसर्ने रोगको प्रकोप नियन्त्रण गर्नु र कुनै पनि बेला हुनसक्ने स्वास्थ्य सम्बन्धी विपद् व्यवस्थापन तत्काल गर्नु, जेष्ठ नागरिक, शारीरिक र मानसिक अपाङ्गता भएका, एकल महिला, खास गरी गरिब, सीमान्तकृत, जोखिममा रहेका समुदाय, गर्भवती सुत्केरी महिला, नवजात शिशु, पाँच वर्ष मुनिका बालबालिका, किशोरीलाई आधारभूत तथा गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा सर्वसुलभ र पहुँच योग्य बनाउनु परिवर्तन गाउँपालिकाले दायित्वबोध गरेको छ ।

बदलिंदो संघीय संरचनामा स्थानिय सरकारले गुणस्तरीय आधारभूत स्वास्थ्य सेवाको प्रवाह गर्नु पहिलो प्राथमिकता रहेको र सबै स्थानीय तहका हरेक बडामा एक स्वास्थ्य संस्था स्थापना गर्न, जनउत्तरदायी एवं कुशल व्यवस्थापनको माध्यमबाट आवश्यक सबै स्रोत र साधनको अधिकतम परिचालन गरी संघीय संरचनामा स्वास्थ्य सेवा प्रणाली विकास, विस्तार र सुधार गर्दै विद्यमान तथा नयाँ चुनौती हरूलाई सही ढङ्गले सम्बोधन गरेर परिवर्तन गाउँपालिकाका नागरिकको स्वास्थ्य प्रवर्द्धन, संरक्षण, सुधार र पुर्नस्थापन गर्न विद्यमान राष्ट्रिय स्वास्थ्य निति २०७६ दायरा भित्र रहेर परिवर्तन गाउँपालिका भित्रका स्वास्थ्य, सरसफाई, पोषण सम्बन्धि आवस्यकता, हाल विद्यमान स्वास्थ्य सरसफाई र पोषण सम्बन्धि तथ्यांकको आधारमास्वास्थ्य सरसफाई तथा पोषण नीति, परिवर्तन गाउँपालिका २०७९ तयार गरी लागू गरिएको छ ।

राष्ट्रिय नीतिहरूका आधारमा स्वास्थ्य क्षेत्रमा धेरै सफलता प्राप्त भएका छन् यद्यपी हालको स्वास्थ्यका सूचकहरूमा सन्तुष्ट हुने अवस्था छैन । दुर्गम क्षेत्रका, गरिब, लक्षित उमेर समुहका, शारीरिक तथा मानसिक रूपमा अशक्त नागरिकहरूमा आधारभूत स्वास्थ्य सेवा निःशुल्क प्रदान गरिए आएको छ । देश संघियतामा गए संगै तिन तहको सरकार संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले एकल तथा साभा अधिकारहरूलाई प्रयोग गरेर स्थानीय समस्याहरु समाधान गर्नेका लागि स्थानीय परिवेश अनुसार आफै नीति नियम, रणनीतिहरूको निर्माण गर्ने र सो अनुरूपका कार्यकमहरु तयार गरि कार्यान्वयन गर्न सक्ने संवैधानिक व्यवस्था छ ।

२. समिक्षा

क) परिवर्तन गाउँपालिकाको संक्षिप्त परिचय :

परिवर्तन गाउँपालिका रोल्या जिल्लाको पश्चिम उत्तरमा अवस्थित एक गाउँपालिका हो । यस गाउँपालिकाको पुर्वमा माडिगाँउपालिका पश्चिममा त्रिवेणी गाउँपालिका रुकुम पश्चिम दक्षिणमा गंगादेव गाउँपालिका र उत्तर थवाड गाउँपालिका रहेको छ । यस गाउँपालिका वर्तमान उप-राष्ट्रपति सम्माननीय श्री नन्द बहादुर पुन, पुर्व मन्त्री तथा महिला नेतृ श्री जयपुर घर्तीमगर, पुर्व राज्य मन्त्री भिमकुमारी वुढामगर, नेता श्री नेत्र विक्रम चन्द र महिला नेतृ तारा घर्तीमगर जस्ता राजनितज्ज्ञ हरुको नाम वाट परिचित गाउँपालिका पनि हो । यस गाउँपालिका सर्वस्त्र जनयुद्धका शहिद नेप बहादुर के.सि.(परिवर्तन)को नाम वाट नामाकरण गरिएको हो । यस गाउँपालिकाको कुल क्षेत्रफल १६३.०१ वर्ग कि.मि. रहेको छ, जसमध्ये सबैभन्दा कम क्षेत्रफल ३ नं. वडाले (१२.६८) वर्ग कि.मि र सबैभन्दा बढि नं. वडाले (४७.७६) वर्ग कि.मि. ओगटेको छ । यस गाउँपालिकको कुल जनसंख्या २४८६१ रहेको छ । जसमा पपुरुष जनसंख्या १२४०५ र महिलाको जनसंख्या १२४५६ रहेको छ । त्यसैगरि जातिगत हिसाबले जनजाति र धर्मको हिसाबले हिन्दू धर्म संख्याको बाहुलियता रहेको छ ।

क) विगतमा गरिएका प्रयासहरु :

यस परिवर्तन गाउँपालिकामा मानव सभ्यताको विकास क्रमसंगै विभिन्न सामाजिक तथा सांस्कृतिक मूल्य मान्यता र व्यक्तिगत ज्ञान सीपमा आधारित उपचार पद्धति बात विकास हुँदै आएको भएता पनि औपचारिक रूपमा आधुनिक चिकित्सा सेवा प्रणालीको शुरुवात यस गाउँपालिकामा वि.सं २०२८ साल साविकको इरिवाड गा.वि.स.को केवरि स्वास्थ्य चौकी स्थापना पछि भएको मान्य सकिन्छ । उक्त स्वास्थ्य चौकीले तत्कालिन अवस्थामा ठुलो क्षेत्रफललाई समेटेर सेवा दिने गरेको थियो । वि.स. २०४८ को राष्ट्रिय स्वस्थ्य नीतिले आधारभूत स्वास्थ्यमा सबैको पहुँच पुऱ्याउने उद्येश्येले तत्कालीन सबै गाउँ विकास समितिहरुमा उप स्वास्थ्य चाकी, इलाका हरुमा स्वास्थ्य चौकी, प्रत्येक निर्वाचन क्षेत्रमा प्राथमिक स्वास्थ्य सेवा केन्द्रहरु स्थापना गर्ने रणनीति अनुरूप त्यस पछि राङ्गामी उप स्वास्थ्य चौकी, कुरेली उप स्वास्थ्य चौकी, पाल्चावाड उप स्वास्थ्य चौकी र राङ्गाकोट उप स्वास्थ्य चौकी स्थापना गरिएको थियो । भने हाल सम्पूर्ण उपस्वास्थ्य चौकी हरुलाई स्वास्थ्य चौकीमा स्तरोन्नति भएका छन् ।

वि.स. २०६२/६३ को जनआन्दोलन पश्चात बनेको अन्तरिम संविधानले स्वास्थ्यलाई जनताको आधारभूत अधिकारको रूपमा स्थापित गर्दै निशुल्क स्वास्थ्य सेवाको अवधारणालाई विकसित गरे अनुरूप गाउँपालिका अन्तर्गतका स्वास्थ्य संस्थाहरुवाट अत्यावश्यक निशुल्क सेवा शुरु गरी गाउँवासीको स्वास्थ्य सेवाका साथै आकस्मिक स्वास्थ्य सेवालाई मौलिक हकको रूपमा निर्दिष्ट गरे बमोजिम निशुल्क आधारभूत स्वास्थ्य सेवालाई सर्वव्यापी पहुँच बढाउन आधारभूत स्वास्थ्य सेवा प्याकेज २०७५ तयार गरी स्थानीय तह समेतको जिम्मेवारी स्पष्ट पारी कार्यान्वयन गरिएको छ । संघियता कार्यान्वयनका क्रममा स्थानीय तहको स्वास्थ्य क्षेत्रका जिम्मेवारी हरु पुरा गर्न गाउँपालिका अन्तर्गत स्वास्थ्य शाखाको स्थापना गरिएको छ, यस मात्रहतका स्वास्थ्य चौकीहरु हस्तान्तरण भएका छन् ।

यस परिवर्तन गाउँपालिकाले पनि विगतका आर्थिक वर्षहरुमा स्वास्थ्यको क्षेत्रमा समानीकरण अनुदान अन्तर्गतको रकम विनियोजन गरि प्रभावकारी तरिकाले कार्यक्रमहरु सम्पन्न गर्दै आएको छ । संघियता लागू भए सँगै यस परिवर्तन गाउँपालिकाले सुरुवाति आ.ब. २०७४/७५ देखि नै स्वास्थ्य शाखाको कार्य योजना तयार गरि कार्यक्रमहरु कार्यान्वयन गरेको छ । गरेका कार्यक्रमहरुको प्रगति र स्वास्थ्य क्षेत्रमा गरेका उपलब्धिहरुलाई आगामी दिनहरुमा योजना निर्माण गर्नका लागि निरन्तर परिवर्तन गाउँपालिकाको स्वास्थ्य शाखाले स्वास्थ्य क्षेत्रमा समस्याहरु औल्याउन र आगामी दिनहरुको कार्ययोजना सहितको रणनीति तयार गर्न प्रत्येक वर्ष स्वास्थ्यको समिक्षा गर्दै आएको छ, जुन समिक्षामा औल्याएका समस्या अवसर र चुनौतीहरुको समाधान गर्नका लागि पालिकाको स्वास्थ्य सरसफाई तथा पोषण नीतिको आवस्यकता महसुस भई यो नीति तयार गरीएकोछ ।

३. गाउँपालिकाको वर्तमान अवस्था

३.१ परिवर्तन गाउँपालिकाको वर्तमान अवस्था

परिवर्तन गाउँपालिका साधिकका राइसी, कुरेली, इरिवाड, पाछावाड र राइकोट गा.वि.स. गरी जम्मा ५ वटा र संघियता आएपछि, इरिवाड लाई वडा विभाजन गरि जम्मा ६ वडाहरु मिलेर बनेको गाउँपालिका हो। यस गाउँपालिकामा ५ वटा स्वास्थ्य चौकीहरु रहेका छन् जुन स्वास्थ्य चौकीहरु हाल परिवर्तन गाउँपालिकाको वडा नं. १, २, ३, ४ र ५ मा पर्ने गर्दछन्। नेपाल सरकारको स्वास्थ्य निति २०७१ को संरचना बमोजिम प्रत्येक वडामा १ स्वास्थ्य संस्थाको अधारणाका आधारमा यस बाहेकका अन्य वडामा वडा नं. ६ मा आधारभूत स्वास्थ्य केन्द्र स्थापना भएको छ, भने गाउँपालिका स्तरीय १५ वेदको आधारभूत अस्पताल पनि निर्माणाधीन अवस्थामा रहेको छ।

विभिन्न समस्याका बावजुत पनि हरेक स्वाथ्य संस्थाहरुमा आवस्यक दक्ष स्वास्थ्य कर्मिको व्यवस्थापन गर्न गाउँपालिका हरबखत प्रयासरत रह्यो। जस अन्तर्गत ५ वटा संस्थामा प्रसुति सेवा, २१ वटा गाउँघर क्लिनिकबाट प्राथमिक उपचार लगायत परिवार नियोजन सेवा, पोषण तथा परामर्श सेवा, स्वास्थ्य सेवा, २३ वटा खोप केन्द्रबाट खोप सेवा र जम्मा ४५ जना महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविकाबाट स्वास्थ्य, सरसफाई तथा पोषण सेवा र परामर्श, परिवार नियोजन सम्बन्धि पिरामर्श सेवा प्रदान गरिए आईएको छ। स्वस्थ्य मन्त्रालय व्यवस्थापन महाशाखा बाट दिइएको आ.व.०७७/७८ को अनुमानित जनसंख्यालाई आधार मानेर हेर्दा स्वास्थ्यकर्मि र जनसंख्याको अनुपात हेर्दा १३४७ जना जनसंख्यालाई १ जना प्यारामेडिक्स तथा २०२० जना जनसंख्यालाई १ जना नर्स हुन आउछ। यस परिवर्तन गाउँपालिकामा नेपाल सरकार स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयले खुलाएको समायोजन पश्चात हालसम्म यस गाउँपालिकामा स्थाई तर्फ १६ र करार तर्फ ३१ गरी जम्मा ४७ जना स्वास्थ्यकर्मि द्वारा स्वास्थ्य सेवा प्रदान गरिए आइएको छ र सेवालाई गुणस्तरिय, छिटो छिरितो र प्रभावकारी बनाउन गाउँपालिकाको आन्तरिक श्रोतबाट वर्णनि थप स्वास्थ्यकर्मि व्यवस्थापन गर्दै आईरहेको छ।

यस गाउँपालिकाको प्रयासमा ३ वटा स्वास्थ्य संस्थाहरुमा प्रयोगशाला संचालनमा छन्। सम्पुर्ण स्वास्थ्य संस्थाहरुमा कम्प्युतर तथा प्रीन्टरको सुविधा, नेटवर्कको सुविधा, विद्युतको सुविधा हरु उपलब्ध छन्। परिवर्तन गाउँपालीका भित्रका छ, वटा वडाहरुमा नौ वटा स्वास्थ्य संस्थाहरु छन् तिमध्ये पाँच वटा स्वास्थ्य चौकि, एक वटा आधारभूत स्वास्थ्य सेवा केन्द्र र तिन वटा सामुदायिक स्वास्थ्य इकाई केन्द्र छन्। यस गा.पा.अन्तर्गत स्थायी दरवन्दी रहेको स्वास्थ्य संस्था ६ नं. वडा बाहेक वाँकि ५ वटै वडामा रहेका स्वास्थ्य चौकि हरु पर्दछन्। जहाँ नेपाल सरकारले स्थायी दरवन्दीमा स्वास्थ्यकर्मि हरु हालसम्म ५३ परसेन्ट मात्र उपलब्ध गराएको छ। अस्थायी दरवन्दी संस्थाहरुमा यस गाउँपालिकाले स्वास्थ्यकर्मि हरुको सांगठनिक दरवन्दीको आधारमा १०० परसेन्ट उपलब्ध गराएको छ, यस परिवर्तन गाउँपालिका अन्तर्गत स्वास्थ्य संस्थाको भौतिक संरचनाको हिसाबले सबै वडाहरुमा स्वास्थ्य संस्थाहरुको भवन बनाउनको लागि आफ्नै जग्गाहरु छन् भने सामुदायीक स्वास्थ्य इकाई केन्द्र डाङ्गाउँमा बाहेक सबै स्वास्थ्य संस्थाहरुको आफ्नै भवनहरु रहेका छन् जुन मापदण्डका भवन हरु नेपाल सरकार र विभिन्न संघ संस्थाहरुले बनाएको भवन हरु वाट नै सेवा प्रवाह भइरहेका छ। जसमा ३ नं. वडा केवरी स्वास्थ्य चौकिमा नेपाल सरकार वाट मान्यता प्राप्त (ए) स्तरीय भवन बनेको छ, १ नं. वडा कुरेलीमा परिवर्तन गाउँपालिका र नेपाल रेडक्रस सोसाइटि को आर्थिक सहयोग वाट स्वास्थ्य चौकि भवन निर्माण भएको छ, त्यसैगरि ५ नं. वडा राइकोटमा प्रदेश सरकार र गाउँपालिका आर्थिक सहयोगमा तत्काल स्वास्थ्य चौकि भवन निर्माण भएको छ भने सोहि वडामा गाउँपालिका, वडापालिका र रेडक्रस सोसाइटि को आर्थिक सहयोगमा गाउँघर क्लिनिकको भवन निर्माण भएको छ, त्यसैगरि सामुदायीक स्वास्थ्य इकाई केन्द्र र आधारभूत स्वास्थ्य सेवा केन्द्रको व्याख्या गर्दा ६ नं. वडा नाँफेमा आफ्नै जग्गामा भवन निर्माण भएको छ भने ओवाड र वागमारा सामुदायीक स्वास्थ्य इकाई केन्द्रहरुको पनि आफ्नै जग्गाहरुमा भवन बनेको छन् जहाँ दुवै भवनहरु संचालनमा आइसकेका छन् र सामुदायीक स्वास्थ्य इकाई केन्द्र डाङ्गाउँमा भने सस्थाकै जग्गा भएतापनि भवन बन्न नसक्नुको कारण निजि व्यक्तिको घर भाडामा ल्याई संचालन भइरहेको छ।

३.२ स्वास्थ्य तथा पोषण सम्बन्धि तथ्याकिंय अवस्था विश्लेषण र दिगो विकासका लक्ष्यशरु

सि.नं	सुचकहरू	नेपालNDHS 2016	लुम्बीनी प्रदेश NDHS 2016	परिवर्तन गाउँपालिका DHIS278/79	दिगो विकास लक्ष्य २०३०	कैफियत
१	सिफारिस गरिए अनुसार ४ पटक गर्भजाँच गराउने महिलाको प्रतिशत	५८.८	६७.३	६६.८	९०	
२	सुत्केरी पश्च्यात ३ पटक जाँच गराउने महिलाको प्रतिशत	५७.३		९४.४	९०	
३	परिवार नियोजनका आधुनिक साधनहरुको प्रयोग गरिरहेका १५ देखि ४९ वर्षका विवाहित महिलाहरुको प्रतिशत	४३	४८	४०.१	६०	
४	१५ देखि १९ वर्ष उमेरका किशोरी मध्ये बच्चा जन्माई सकेका वा पहिलो पटक गर्भवती भई सकेकाको प्रतिशत	१७			०	
५	पाँच वर्षमुनिका बच्चाहरुको मृत्यु	३९	५८	०	०	
६	शिशु मृत्यु	३२	४७	०	०	
७	नवजात शिशु मृत्यु	२१	२९	०	०	
८	संस्थागत प्रसुतीको प्रतिशत	५७.४	५९.४	६५.७	९०	
९	सबै आधारभूत खोप पाएका बच्चाहरुको प्रतिशत (पूर्ण खोप)	७८	७५	८८.९		
१०	पाँच वर्ष मुनिका बच्चामा हुने पुड्कोपन	३५.८	३९		१५	
११	प्रजनन उमेरका महिलाहरुमा हुने रक्तअल्पता	४०.८	४४		९०	
१२	पाँच वर्ष मुनिका बच्चामा हुने रक्तअल्पता	५२.७	५३		९०	
१३	कम तौल ० देखि २३ महिना %			२.४	०	
१४	स्वच्छ खानेपानिको पहुँच % <small>(2016DWSS)</small>	८७			१००	
१५	सरसफाईमा पहुँच % <small>(2016SHCC)</small>	८२	९९.९७ <small>(2018 SHCC)</small>		१००	

(ओत: एन.डि.एच.उस, डि.एच.आई.एस.२)

पोषण सम्बन्धि हालको अवस्था र अन्तराधिक्रम प्रतिबद्धताहरु

क्र.सं	२०२५ र २०३० सम्म हासिल गर्नुपर्ने पोषण सम्बन्धि विश्वव्यापी लक्ष्यहरु	नेपालको अवस्था %		सन् २०२५ वि.स्वा. सभाको लक्ष्य	सन् २०३०को दिगो वि. लक्ष्य
		सन् २०११	सन् २०१६		
१	५ वर्ष मुनिका बच्चामा हुने पुङ्कोपन ४० प्रतिशतले घटाउने	४०.५ %	३५.८ %	२४.३ %	१५ %
२.क	प्रजनन् उमेरका महिलाहरुमा हुने रक्तअल्पतालाई ५० प्रतिशतले घटाउने	३५ %	४०.८ %	१७.५ %	१० %
२.ख	५ वर्ष मुनिका बालबालिकारुमा हुने रक्तअल्पतालाई ५० प्रतिशतले घटाउने	४६.२ %	५२.७ %	२३.१ %	१० %
३	कम तौलको बच्चा जन्मिने संख्यालाई ३० % ले घटाउने	१२.१ %	२४.२ %	८.५ %	
४	बाल्यकालमा मोटोपन हुनेहरुको संख्या बढ्दि नहुने अवस्था सुनिश्चित गर्ने	१.४ %	१.२ %	१.४ वा कम	
५	शिशु ६ म. हुँदा सम्म पुर्ण स्तनपान गराउने संख्यालाई कम्तिमा ५० % पुरायाउने	६९.६ %	६६.१ %	५० % भन्दा बढि	
६	५ वर्ष मुनिका बालबालिकामा हुने खाउटेपनको संख्या लाई कम्तिमा ५ %मा भार्ने र कायम राख्ने	१० %	९.७ %	५ % वा कम	

परिवर्तन गाउँपालिकाको तथ्यांक विश्लेषण

क्र.सं.	सुचकहरु	तथ्यांक अवधि			
		२०७६/७७	२०७७/७८	२०७८/७९	कैफियत
१	बि.सि.जी. कभरेज	88.5	87	80.3	
२	डि.पि.टी.हेप.बि.हिब ३ कभरेज	91.8	89.3	82	
३	ओ.पि.भि. ३ कभरेज	86	89.3	82	
४	पि.सि.भि. ३ कभरेज	93	91.5	91.3	
५	रोटा २ कभरेज		73.76	89.3	
६	एफ. आइ.पी.भि. १ कभरेज	80	84	92.4	
७	जे.ई. कभरेज	93	102.3	87.9	
८	दादुरा रूबेला २ कभरेज	98	103.1	88.4	
९	टि.डि. २ र २+ कभरेज	61.7	69	59.9	
१०	पूर्ण खोप कभरेज	88.9	92.8	88.9	
११	डि.पी.टी.-हेप बि १ दादुरा रूबेला दोस्रो बिचको ड्रपआउट दर	8.37	3.7	3.8	
१२	वि.सि.जि खोप र दादुरा रूबेला पहिलो खोप पहिलो बिचको ड्रपआउट दर	-4.6	-5.5	-13.5	
१३	कम जन्म तौल भएका नवजात शिशुको प्रतिशत	2.9	1.6	2.6	
१४	नयाँ तौल लिएका १ वर्ष मुनिका शिशुहरुको प्रतिशत	95	92.1	110.6	
१५	नयाँ तौल लिएका १२ देखि २३ महिनाका शिशुहरुको प्रतिशत	67	78.6	79.5	

१६	जन्मेको ६ महिनासम्म स्तनपान गराएको बच्चाहरूको प्रतिशत	42.7	44.2	60.5	
१७	गर्भवती अवस्थामा १८० दिन आइरन चक्की प्राप्त गरेका गर्भवती महिलाहरूको प्रतिशत	62	71.9	63.5	
१८	सुत्केरी अवस्थामा भिटामिन ए प्राप्त गरेका महिलाहरूको प्रतिशत	65	96	100	
१९	बृदि अनुगमनमा २ वर्ष मुनिका शिशुहरूको औषत भेट	3.3	4	5.6	
२०	गम्भीर कुपोषित बच्चाको संख्या (NUMBER OF SAM CASES)	0	0	1	
२१	गम्भीर कुपोषित बच्चा निको भएको प्रतिशत (% of recovery rate of SAM cases)	0	0	0	
२२	३ साइकल (१८० पिस) बालभिटा पाउने ६ देखि २३ महिनाको बालबालिकाहरूको प्रतिशत	0	0	3.9	
२३	पहिलो चरणमा भिटामिन ए को आम वितरणको कभेरेज	101	107	90.1	
२४	दोस्रो चरणमा भिटामिन ए को आम वितरणको कभेरेज	100	104	87.1	
२५	जन्मने वितिकै नाभी मलम लगाएका नवजात शिशुहरूको प्रतिशत	100	100	100	
२६	२ महिना मुनिका शिशुहरू मध्ये ब्याक्टेरियाको गम्भीर संक्रमण भएका शिशुहरूको प्रतिशत	0.4	0.2	17.6	
२७	ब्याक्टेरियाको गम्भीर संक्रमण भएका मध्ये जेन्टामार्झिसिन सुईद्वारा पूर्ण उपचार पाएकाको प्रतिशत	100	0	33.2	
२८	श्वासप्रश्वास बिरामी दर (प्रति हजार पाँच वर्षमुनिका बालबालिकाहरूमा)	511	372	1099	
२९	निमोनिया बिरामीको दर (प्रति हजार पाँच वर्षमुनिका बालबालिकाहरूमा)	161	93	143.2	
३०	प्रोटोकल अनुसार पहिलो पटक गर्भवती जाँच गराएका गर्भवती महिलाहरूको प्रतिशत	77.5	80.7	83.7	
३१	प्रोटोकल अनुसार ४ पटक गर्भवती जाँच गराउने महिलाहरूको प्रतिशत	64	73.9	66.4	
३२	घरमा जिवित जन्म भएको नवजात शिशुको जम्मा संख्या	37	8	0	
३३	संस्थागत प्रसुति दर	65.9	73.7	66.4	
३४	दक्ष प्रसुतिकर्मीद्वारा प्रसुति भएको दर	36	41.4	36.8	
३५	प्रोटोकल अनुसार ३ पटक सुत्केरी जाँच गराउने आमाहरूको प्रतिशत	65	73.7	94.8	
३६	आकस्मिक जटिलता युक्त अवस्थाको व्यवस्थापन भएको प्रतिशत	0	0	0	
३७	संस्थागत सुत्केरी मध्ये आमा सुरक्षा प्रोत्साहन भत्ता लिनेको प्रतिशत	92	100	100	
३८	संस्थागत सुत्केरी मध्ये चारपटक गर्भ जाँच गराए वापतको प्रोत्साहन लिने को प्रतिशत	90	93	92.17	
३९	सुरक्षित गर्भपतन गराउने महिलाहरूको प्रतिशत	32	53	58	
४०	जम्मा मातृ मृत्यु संख्या	0	0	0	
४१	जम्मा नवजात मृत्यु संख्या	0	0	0	
४२	जम्मा मृत जन्म संख्या	0	3	1	
४३	निमोनिया तथा कडा निमोनिया भएका बच्चा मध्ये एन्टीबायोटिकवाट उपचार गर्नेको प्रतिशत	100	105.9	100	
४४	झाडापखालाका बिरामी दर (प्रति हजार पाँच वर्ष मुनिका बालबालिकाहरूमा)	203	204	756	
४५	५ वर्ष मुनिका झाडापखालाका बिरामी मध्ये जिंक र पुनर्जलीय झोलबाट उपचार पाएकाको प्रतिशत	96.6	94.1	100	
४६	जम्मा २ महिना मुनिका शिशुको जम्मा मृत्यु	0	0	1	
४७	जम्मा २-५९ महिना बालबालिकाको जम्मा मृत्यु	0	0	0	
४८	परिवार नियोजन सेवाका नयाँ सेवाग्राही दर (विवाहित प्रजनन उमेरका महिलाहरू मध्ये)	29	19.2	18.1	
४९	परिवार नियोजन दर (अस्थाई मात्र)	31	33.2	40.1	
५०	गाउँघर क्लिनिक संचालन प्रतिशत	86.4	96.5	100	
५१	प्रत्येक गाउँघर क्लिनिकबाट सेवा लिएका सेवाग्राहीको औसत संख्या	20	24.6	15	

५२	खोप किलनिक संचालन प्रतिशत	86.4	100	98.6	
५३	खोप किलनिक सेवा लिएका सेवाग्राहीको औसत संख्या	18	13.6	12	
५४	आमा समूहको बैठक संचालन प्रतिशत	77.9	89.4	100	
५५	महिला स्वास्थ्य स्वयं सेविकाले प्रति महिना प्रदान गरेको सेवाग्राहीको औसत संख्या	19	25.1	22	
५६	क्षयरोगी बिरामी पत्ता लागेको दर (सबै)	41.1	79.5	54.4	
५७	क्षयरोगको उपचार सफलता दर	32	75	100	
५८	कुष्ठरोगको रोग प्रकोप दर (प्रति १०००० मा)	0.91	0.45	0.45	

(श्रोत: डि.एच.आई.एस.२)

तालिका: परिवर्तन गाउँपालिकाको स्वास्थ्य र पोषण सम्बन्धि विगत ३ वर्ष देखिको तथ्यांकीय अवस्था

विगत ३ वर्षको तथ्यांकलाई विश्लेषण गर्दा प्रायजसो सुचकहरु सकारात्मक रूपमा बढ्दै गरेकोले सन्तोष जनक नै देखिएको छ। दिगो विकास लक्ष्य सन २०३० ले निर्धारण गरेका स्वास्थ्यका सुचकहरुको उपलब्धीहरु प्राप्त गर्नका लागि यस गाउँपालिकाको पनि उत्तरदायित्व रहेकोछ। केही प्रमुख समस्या र चुनौतीहरु निम्नानुसार छन्।

४. परिवर्तन गाउँपालिकामा बिच्चमान स्वास्थ्य समस्या तथा चुनौतीहरू:

- परिवर्तन गाउँपालिका भित्र भौगोलिक विशिष्टता, बिकटताको कारण समतामुलक हिसाबले स्वास्थ्य संस्थाहरुको व्यवस्था हुन सकिरहेको छैन, सबै वडाहरुमा स्वास्थ्य सेवाको पहुँच पुगेको छैन। स्वास्थ्य चौकीहरुमा आवस्यक औजार तथा उपकरणहरु तथा आवस्यक स्वास्थ्यकर्मीहरुको उपलब्धता नभएकाले गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा सबै तह, वर्ग र क्षेत्रका समुदाय सम्म पुग्न सकेको छैन।
- हाल सेवा प्रदान गरिरहेका स्वास्थ्य संस्थाहरुमा उपचारात्मक सेवा बढि र रक्षात्मक सेवामा केहि केन्द्रित रहेको छ। जसको कारण जनस्वास्थ्यको परभाषा अनुसार प्रवर्द्धनात्मक सेवा प्रभावकारी रूपमा अगाडि वढ्न नसकेकोले समुदायमा रहेका आन्तरिक, भित्र स्वास्थ्य समस्या, समस्याका मूल कारण पहिचान गर्न र समस्याको आधारमा कार्यक्रम संचालन गर्न सकिएको छैन।
- हरेक स्वास्थ्य संस्थामा परामर्श सेवालाई व्यवस्थित र आवस्यकता अनुसार प्रवाह गर्ने चलन कम हुनुले पनि स्वास्थ्य, सरसफाई र पोषण सेवा सोचे अनुसार प्रभावकारी हुन सकेको छैन।
- गाउँपालिका भित्र रहेका स्वास्थ्य संस्थाहरुमा दरवन्दी अनुसारका सबै स्वास्थ्यकर्मी हरुको पूर्ति हुन सकेका छैनन्। स्वास्थ्य संस्थामा स्वास्थ्यकर्मीहरुको कार्य विवरण तथा स्वास्थ्यकर्मिको कार्यपत्रको खाका समेत तयार भई सकेको भएता पनि सो अनुरूप गुणस्तरीय तथा प्रभावकारी सेवाहरु प्रवाह हुन सकेको छैन।
- गाउँपालिका भित्र रहेका स्वास्थ्य संस्थाका उदाहरणीय कार्य सम्पादन गर्ने स्वास्थ्य संस्था तथा संस्थाका कर्मचारीहरुलाई उचित प्रोत्साहनको व्यवस्था गरि थप कार्य तथा गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा प्रवाहलाई बढ़ावा दिएको छ।
- गाउँपालिकाको स्वास्थ्य शाखा मातहतका स्वास्थ्य संस्थाहरुमा आवस्यक औषधि भण्डारणको उचित व्यवस्था (स्थान, स्टोर, कोल्डचेन आदि) को अभाव जस्ता कारणले गुणस्तरीय औषधिको आपुर्ति, वितरण र उपलब्धता र सहजपहुँच हुन सकेको छैन।
- प्राकृतिक प्रकोप र महामारीका बखत समयमै पर्याप्त औषधि उपकरण पुऱ्याउन र स्वास्थ्य संस्थावाट टाढा रहेका वस्तीमा बसोबास गर्ने नागरिकलाई समुचित मुल्यमा औषधी उपचार उपलब्ध गराउनु र निजि क्षेत्रको सेवालाई सरल, सहज, सुलभ, नागरिकले सहज स्वीकार गर्न सक्ने वनाउनु नियमन गर्नु पनि चुनौति पूर्ण छ।

- परिवर्तन गाउँपालिकामा नसर्ने खालका रोगहरु जस्तै क्यान्सर, मुटुसम्बन्ध समस्या तथा हृदयघात, मृगौला, मधुमेह, कलेजो, फोक्सोको रोग, महिलाको पाठेघर खस्ने समस्या (Uterine Prolaps) दाँतको रोग, गलागाँड, मानसिक रोग आदिलाई रोकथाम गर्नु जरुरी भएको छ ।
- आयूर्वेदिक चिकित्सा उपचार पद्धति लाई व्यवस्थापन गर्न नसकिनु, आधुनिक जिवन शैलिको नाममा अस्वस्थकर जिवनशैल अपनाउनु, शारिरिक परिश्रम तथा व्यायम कम गर्नु, सुर्तिजन्य पदार्थको प्रयोग, मादक पदार्थ सेवन, अस्वस्थकर जिवन शैलिका कारण नसर्ने रोगको प्रकोप दिनानुदिन बढ्दै गईरहको छ ।
- परिवर्तन गाउँपालिका भित्र रहेका निजि स्वास्थ्य सेवा प्रदायी संस्था (निजि मेडिकल, अस्पताल ईत्यादि) बाट दिईने सेवालाई नियम सम्वत गर्न नसकिएको कारण अव्यबस्थित उपचार, अनावस्यक एन्टिवायटिक औषधिको प्रयोगले गर्दा सरकारी स्वास्थ्य सेवामा नागरिकको रुचि कम हनुका साथै उपचार पद्धतिमा भविस्यमा समस्या सुजना हुनसक्ने प्रवल सम्भावना रहेको छ ।
- परिवर्तन गाउँपालिका भित्र रहेका पिछडिएका, गरीब, असहाय, अति दुर्गम भेगका नागरिकहरुका लागि स्वास्थ्य उपचार महंगो पर्न गएको छ । अझ गम्भीर प्रकृतिका रोग लागेमा उपचार महंगो भई परिवार नै आर्थिक जोखिममा परि गरीबीमा जाने वा उपचार सेवा प्राप्त गर्न नसकि घरैमा बसि मृत्युवरण गर्नु परेको अवस्था पनि विद्यमान छ ।
- परिवर्तन गाउँपालिकाका नागरिकहरुमा गरीबी, अशक्षा, चेतनाको अभावका कारण र उपलब्ध खाद्य बस्तुहरुलाई मिलाएर खाने बानी नभएको कारण पोषणको दृष्टिले अति सम्बेदनशिल मानिने गर्भवति सुत्केरि महिला, बालबालिका, किशोरी एवं बृद्धहरुमा कुपोषण/पोषण सम्बन्ध समस्याहरु (पोषक तत्वहरुको कमि) रहेका छन् । यसका साथै घरायसि खाद्यान्त उत्पादन, ग्रामिण नमुना कृषकको अवधारणलाई योजनामा समावेस गर्न सकिएको छैन र बहुक्षेत्रिय पोषण योजनाको मर्मलाई आत्मसाथ गर्दै पालिका र वडा स्तरमा पोषण तथा खाद्य सुरक्षा निर्देशन समितिलाई नियमित गर्न नसकिएको कारण कुपोषणका समस्यालाई समाधान गर्न पोषण सम्बन्ध कार्यक्रमलाई योजनावद्ध रूपमा नियमित कार्यक्रममा समावेस गर्न सकिएको छैन ।
- स्वच्छ, खानेपानी र सरसफाइको समस्या रहेको छ । जस्का कारण बेलाबखत भाडापखाला, टाईफाईड, ज्वरो, जस्ता महामारीजन्य रोगहरु फैलने गरेको छ त्यसको प्रतिकार्यको लागि पालिका तथा पालिका अन्तर्गतका सबै स्वास्थ्य संस्थाहरुमा औषधि तथा उपकरणहरुको आधिकारी भण्डारको परिमाण र आकस्मीक माग बिन्दु अनुसार व्यवस्था हुन नसकेको ।
- पालिका भित्र रहेका सबै वस्तीहरुमा गुणस्तरीय तथा उपयुक्त स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध हुन नसक्नु र समयमा सेवा प्राप्त गर्नजान कठिन भएकोले नवजात शिशु, बाल स्वास्थ्य तथा मातृ स्वास्थ्य संस्थागत सुत्केरि लगायतका सेवामा पनि अपेक्षित लक्ष्य हाँसिल हुनसकेको छैन त्केही समुदायमा बाल विवाह तथा किशोरावस्थामै बच्चा जन्माउने गरेको पाइएको छ जसको प्रत्यक्ष्य असर पोषणमा परेको छा ।
- जेष्ठ नागरिक तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको स्वास्थ्य उपचार, किशोर किशोरीहरुको यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य, विद्यालय जाने उमेरका बालबालिकाको स्वास्थ्य प्रवर्द्धनका लागि उचित स्वास्थ्य सेवाको व्यवस्था हुन सकेको छैन ।
- स्वास्थ्य क्षेत्रमा भएको लगानीको समुचित सदुपयोग भएको, नागरिकले पाएको स्वास्थ्य सेवा र ऐन नियमका कार्यान्वयनको सम्बन्धमा नियमित र प्रभावकारी अनुगमन हुन सकेको छैन ।
- पालिका तथा स्वास्थ्य संस्थामा आवस्यक पर्ने औषधिहरु तथा अन्य औषधिजन्य सामानहरु समयमै पुऱ्याउनु र नागरिकलाई औषधी उपलब्ध गराउनु र यसको नियमन गर्नु पनि चुनौतिपूर्ण छ ।

- नेपालको संविधान २०७२ ले प्रदान गरेको निःशुल्क आधारभूत स्वास्थ्य सम्बन्धि अधिकारको समुचित व्यवस्था मिलाउन र आकस्मिक स्वास्थ्य सेवाको विस्तार र विकास गरि पहुँच बढ़ि गर्ने कार्य परिवर्तन गाउँपालिका परिवेशमा चुनौतिपूर्ण रहेको छ ।
- परिवर्तन गाउँपालिका भित्र आवश्यकता अनुसार ठाउँमा र नागरिकको हित हुने गरी स्वास्थ्य क्षेत्रमा निजी क्षेत्रको सहभागीता बढन सकेको छैन । सथै गाउँपालिका भित्र रहेका स्वास्थ्य सेवा प्रवाह गर्ने निजी संस्थाहरुको सेवा प्रवाहलाई रेकडिङ तथा रिपोर्टिङको दायरामा त्याउन तथा तिनिहरुको नियमन गर्न चुनौती रहेको छ । त्यसै गरि पालिका भित्र स्वास्थ्य क्षेत्रमा कार्य गर्ने गैह सरकारी क्षेत्रको लगानीलाई पारदर्शि, प्रभावकारी एवम थप व्यवस्थित गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेको छ ।
- परिवर्तन गाउँपालिकाको जनताको शैक्षिक तथा चेतनाको स्तर न्यून रहनु, पुर्वाधारका विकास मेरुदण्ड मानिने सडक विजुली, टेलिफोन, शुद्ध तथा पर्याप्त खानेपानिको समुचित व्यवस्था हुन नसक्नु, आधुनिक चिकित्सा पट्टीमा दुर्गम भेगका नागरिकहरुले विश्वास कम रहनु र परम्परागत धार्मी, भाकिको अभ्यास गर्नु, र अपर्याप्त सरकारी/निजी लगानी जस्ता चुनौतिहरु विद्यमान रहेका छन् ।
- सरसफाई सुधारका क्षेत्रमा पनि यस गाउँपालिकामा धैरै प्रयास भएतापनि दिर्घकालिन रूप लिन सकेको छैन ।
- मिति २०७२ षौष १० गते रोल्पा जिल्लालाई खुल्ला दिसा मुक्त जिल्ला घोषण पश्चात नियमित अनुगमन हुन नसकेको कारण खुल्ला दिशामुक्त क्षेत्रको अवस्थाको यथार्थ अवस्था वारे सुचना उपलब्ध हुन सकिरहेको छैन ।
- पुर्ण सरसफाई, स्वच्छ घर, स्वच्छ वातावरण, पर्यावरण र प्रकृति सौन्दर्यताको संरक्षणमा खासै उल्लेखनिय कार्यक्रम गर्न सकिएको छैन । जसको कारण समय समयमा स्वास्थ्य र सरसफाई सम्बन्धि समस्याहरु हुनेगरेका छन् ।
- पालिका भित्र उत्पादन हुने खाद्यनहरुको समुचित प्रयोग गरेर सुनौला १००० दिनका आमा तथा घरपरिवारका सदस्यहरुले हरेकबार खाना चार खानका लागि व्यवस्थीत करेसाबारी तथा त्यसको व्यवस्थापनको ज्ञानको अभाव रहेको छ । जसले गर्दा गाउँपालिका भित्र रहेको बालबालिकाहरुको कुपोषणको दरलाई सुन्यमा भार्न सकिएको छैन । परम्परागत खानपिन शैलि, जनचेतनाको कमि बजारमा पाईने पत्रु खाना खाने चलनले गर्दागर्भावस्थादेखिनै पोषितो खानेकुराको अभावले गर्दा कुपोषणको अन्तरपुस्ता असरको चक्रलाई तोडन सकिने अवस्था छैन ।
- स्वास्थ्यका सुचना र तथ्यांकहरुको रेकर्डिङ र रिपोर्टिङ वैज्ञानिक र प्रभावकारी बनाउन सकिएको छैन जसले गर्दा तथ्यमा आधारित स्वास्थ्य तथा पोषणका योजना निर्माण गर्दा बाह्य सोतका तथ्यांकहरुको प्रयोग गर्नुपर्ने वाध्यताका कारण प्रभावकारी कार्यक्रम गर्न सकिएको छैन ।

५. परिवर्तन गाउँपालिका नीतिको निर्देशक सिद्धान्त तथा उद्देश्यहरु

माथि उल्लेखित समस्या, चुनौती तथा औचित्यका आधारमा गाउँपालिकाले स्वास्थ्य नीति तयार गर्दा यसका केही मौलिक निर्देशक सिद्धान्त प्रतिपादन गरी सोही आधारमा नीति तथा रणनीति प्रस्ताव गरिएका छन् । प्रस्तुत निर्देशक सिद्धान्तका आधारमा गाउँपालिकाको स्वास्थ्य नीति, २०७९ को कार्यान्वयन गरिनेछ ।

- परिवर्तन गाउँपालिकाका नागरिकहरूलाई मौलिक अधिकारको रूपमा आधारभूत तथा गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा प्राप्त गर्ने व्यवस्था सुनिश्चित गर्ने ।
- परिवर्तन गाउँपालिकाका नागरिकले प्राप्त गर्ने स्वास्थ्य सेवा सम्बन्धी सुचनाको हक सुनिश्चित गरी स्वास्थ्य सेवाका हरेक तहमा जनसहभागीता बढाई सेवाग्राहीको सन्तुष्टि बढ़ि गर्ने ।
- परिवर्तन गाउँपालिका द्वारा प्रदान गरिने स्वास्थ्य सेवामा गरीब, सीमान्तकृत र जोखिममा रहेका वर्ग र समुदायको पहुँच सुनिश्चित गर्न समतामूलक र सामाजिक न्यायको आधारमा स्वास्थ्य कार्यक्रम तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने

- परिवर्तन गाउँपालिकाका नागरिकको स्वास्थ्य प्रवर्धन, संरक्षण, सुधार र पुनर्स्थापन सम्बन्धी नीति तथा कार्यक्रमहरू परिवर्तन गाउँपालिकाका अन्य नीतिहरूमा पनि समावेश गराउदै लाने ।
- नागरिकले सर्वसुलभ ढङ्गले गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा उचित मुल्यमा प्राप्त गर्ने गरी परिवर्तन गाउँपालिका भित्र निजी क्षेत्रको सहभागिता बढाउने ।
- परिवर्तन गाउँपालिकाको मौलिक र पम्परागत रूपमा रहेकोस्वास्थ्य उपचार पद्धतीको संरक्षण र प्रवर्धन गर्नका साथै परिवर्तन गाउँपालिकामा पाइने औषधिजन्य जडिवुटीको खोज अनुसन्धान संरक्षण प्रशोधन र प्रवर्धन गर्ने खालका योजना बनाई कार्यान्वयन गर्ने ।
- आन्तरिक तथा बाह्य निकायहरूबाट प्राप्त साधन श्रोतलाई यो नीति र यस अन्तर्गत बनेका कार्यक्रमहरूलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्ने गरी परिचालन गर्ने ।
- सरकारी, निजी तथा गैरसरकारी क्षेत्रबाट उपलब्ध गराइने सम्पूर्ण स्वास्थ्य सेवाहरूको प्रभावकारी अनुगमन र नियमन गर्ने ।
- स्वास्थ्य सेवा प्रवाहमा समानता र जफावदेहिताको सिद्धान्तलाई आत्मसाथ गरी स्वास्थ्य सेवाका हरेक तह र प्रकारमा नागरिकहरूको सहभागिता बढाउने ।
- परिवर्तन गाउँपालिकाभित्रको स्वास्थ्य सेवालाई सुलभ र प्रभावकारी बनाउन संघीय र स्थानीय सरकार सँग समन्वय र सहकार्य गर्ने ।
- पोषण र स्वास्थ्यको दृष्टिले अति संवेदनशिल मानिने अवस्थाहरू जस्तै, गर्भवति, सुत्केरि महिला, नवजात शिशु, दुई वर्ष मुनिका बालबालिका, पाँच वर्ष मुनिका बालबालिका, किशोरी र बृद्धावस्थाको स्वास्थ्य र पोषणलाई विशेष महत्व दिई पोषण र स्वास्थ्यका कार्यक्रलाई आवस्यकता अनुसार दिर्घकालिन योजना बनाई सेवा प्रदान गर्ने ।
- समय समयमा स्वास्थ्य र पोषण सम्बन्धि सुचकहरूको विश्लेषण गरि कमजोर सुचकलाई रणनीतिक कार्ययोजनामा समावेस गरेर आवस्यक थप कार्यक्रम अगाडि बढाई सेवा सुदृढ गर्ने ।
- पोषण र स्वास्थ्य एकआपसमा अति महत्वपुर्ण क्षेत्र भएको र पोषणको अवस्था स्वास्थ्य क्षेत्रले मात्र समाधान गर्न नसक्ने भएकोले परिवर्तन गाउँपालिकामा बहुक्षेत्रिय पोषण योजनाको भाव अनुसार स्वास्थ्य र पोषणलाई अन्य क्षेत्रसँग पनि सहकार्य गरि कार्ययोजना निर्माण गरि कार्यान्वयन गर्दै स्वास्थ्य र पोषणको स्थीती सुधारगर्ने ।
- विपन्न घरपरिवारमा खानेकुराको उत्पादन, उपलब्धता र प्रयोगलाई अध्ययन, विश्लेषण र बर्गकरण गरि खाद्यान्न अभावलाई बैकल्पिक उपायबाट पोषिलो खानेकुराको उपलब्धतालाई सुनिश्चित गरि व्यवस्थित कार्यक्रम लागु गरि गरिवि न्युनिकरणलाई जोड दिने र हुनसक्ने कुपोषणलाई न्युनिकरण गर्ने ।

५.१ भावी सोच (Vision)

परिवर्तन गाउँपालिकाका सबै नागरिकहरू शारीरिक, मानसिक, सामाजिक र भावनात्मक रूपमा स्वस्थ रही उत्पादनशील र गुणस्तरीय जीवन यापन गर्न सक्षम हुने ।

५.२ ध्येय (Mission)

उपलब्ध साधनस्रोतको अधिकतम प्रयोग गरी सरोकारवाला सम्बन्धित संघीय मन्त्रालय, प्रदेश सरकार, स्वास्थ्य सेवा प्रदायक, सेवाग्राही र सरोकारवालाहरू बीच समन्वय र रणनीतिक सहकार्य गरी नागरिकहरूको स्वस्थ र सुपोषित रहन पाउने मौलिक अधिकारको सुनिश्चित गर्ने ।

५.३ लक्ष्य (Goal)

परिवर्तन गाउँपालिकाका सबै नागरिकहरूलाई स्वास्थ्यको अधिकार सुनिश्चित गर्न गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवामा सबैको पहुँच बढ़ि गरी समतामुलक र न्यायसंगत एवं जवाफदेही स्वास्थ्य सेवा प्रणालीको माध्यमबाट स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध गराउने ।

५.४. उद्देश्यहरू (Objectives)

- परिवर्तन गाउँपालिकाका नागरिकलाई संविधान प्रदत्त स्वास्थ्य सम्बन्धी अधिकारको उपभोग गर्न पाउने वातावरण सुजना गर्ने
- प्रत्येक नागरिकले सबै तहबाट गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा प्राप्त गर्न सक्ने गरी आवश्यक औषधी, उपकरण, प्रविधि र दक्ष स्वास्थ्यकर्मीहरू सहितको प्रभावकारी एवं जवाफदेहीपूर्ण स्वास्थ्य सेवा प्रणालीको स्थापना गर्ने,
- स्वास्थ्य सेवा प्रवाहमा प्रभावकारी जनसहभागिता प्रवर्द्धन गर्ने ।
- स्वास्थ्य सेवा प्रवाहमा सरकारी नीजि, बहुपक्षीय साभेदारी तथा सहकार्य प्रवर्द्धन गर्ने ।

६. नीतिहरू

परिवर्तन गाउँपालिका को विशिष्टिकृत भौगोलिक तथा स्वास्थ्य सेवा सम्बन्धी समस्या र चुनौतिलाई सम्बोधन गर्दै परिवर्तन गाउँपालिकाका नागरिकहरूलाई गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्न गाउँपालिकाले देहायका नीति अवलम्बन गरेको छ ।

६.१. परिवर्तन गाउँपालिकामा हरेक नागरिकलाई निःशुल्क आधारभूत तथा आकस्मिक स्वास्थ्य सेवा प्रवाह भएको सुनिश्चित गरिनुको साथै उपचारात्मक सेवालाई व्यवस्थित र प्रभावकारी बनाउदै, रक्षात्मक र प्रवर्द्धनात्मक सेवाहरु क्रमिक रूपमा विस्तार गरि प्रभावकारी रूपमा वस्ति र घरधुरि सम्म पहुँचको सुनिष्चित गरिने छ ।

६.२. परिवर्तन गाउँपालिका भित्र विशेषज्ञ स्वास्थ्य सेवाको पहुँचलाई विस्तार गर्न न्यूनतम पूर्वाधार सहितको निदानात्मक सेवा विस्तार गरिने छ ।

६.३. परिवर्तन गाउँपालिकामा व्यक्ति, परिवार र समाजलाई परिचालन गरि जीवनशैली परिवर्तन गर्न अभिप्रेरित गर्दै नसर्ने रोगको उपचारलाई आधारभूत स्वास्थ्य सेवा (प्रवर्द्धनात्मक, प्रतिकारात्मक, उपचारात्मक, पुर्नस्थापनात्मक तथा प्रशामक स्वास्थ्य सेवा)सेवा केन्द्र स्तर देखिनै व्यवस्थापन गरिनेछ ।

६.४. गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा प्रवाहको लागि आवश्यक पूर्वाधार, औषधी, औषधीजन्य सामाग्री, औजार तथा उपकरणहरुको व्यवस्था गरिनेछ ।

६.५. निजि क्षेत्रका स्वस्थ्य सेवा प्रदायक संस्था, अस्पताल र फार्मेसिशरुलाई प्रचलित कानून बमोजिम सेवा प्रवाहको मुल धारमा ल्याई व्यबस्थित रूपमा सेवा संचालन, व्यबस्थापन, रेकर्डिङ र रिपोर्टिङ एवं नियमन गरिने छ र नियमित अनुगमन गरिने छ ।

६.६. न्यूनतम सेवा मापदण्ड (Minimum service standard) तथा राष्ट्रिय चिकित्सा मापदण्ड (National Medical standard) अनुसारको स्वास्थ्य सेवा सम्पूर्ण स्वास्थ्य संस्थाहरुबाट गुणस्तरीय रूपमा प्रवाह गरिनेछ ।

६.७. सामाजिक, आर्थिक, भौगोलिक, धार्मिक र साँस्कृतिक हिसाबले पछाडि परेका समुदायको गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवामा पहुँच र उपभोग बढ़ि गरिनेछ ।

६.८. किशोर किशोरी तथा महिलाको सुरक्षित मातृत्व तथा प्रजनन स्वास्थ्य अधिकार सुनिश्चित गरिनेछ ।

६.९. स्वास्थ्य सकारात्मक व्यवहार परिवर्तनका लागि स्वास्थ्य शिक्षा र सूचना प्रवाह गर्दै अनुकूल वातावरण सुनिश्चित गरिनेछ ।

६.१०. परिवर्तन गाउँपालिका बासीको स्वास्थ्य बीमा सुनिश्चित गरि लक्षित बर्ग जस्तै ज्येष्ठ नागरिक, भिन्न क्षमता भएका नागरिक, किशोर किशोरी, सिमान्तकृत, बिभेदमा परेका, धाईतेको स्वास्थ्य सेवा सर्वसुलभ र सहज पहुँच हुने व्यवस्था गरिने छ ।

- ६.११. स्वास्थ्यवर्द्धक खाद्य पदार्थको प्रवर्द्धन, उत्पादन, पहुँच र उपभोग बढाई पोषण स्थितिमा सुधार गरिनेछ, वडा तथा पलिका स्तरमाबहुक्षेत्रिय पोषण योजना अनुसार पोषण कार्यक्रमलाई रिन्तर र प्रभावकारी रूपमा संचालन गरिने छ ।
- ६.१२. विपद वा प्रकोपको समयमा पर्न सक्ने सम्भावित स्वास्थ्य असरहरुको न्यूनीकरण एवं प्रतिकार्यको लागि बहुपक्षीय सहकार्य गरिनेछ ।
- ६.१३. मानसिक स्वास्थ्यसंग सम्बन्धित समस्याप्रति आवश्यक जनचेतनाको अभिवृद्धि गर्न, त्यसको रोकथाम, उपचार र नियन्त्रण गर्न स्वास्थ्य संस्थाहरुलाई मानसिक स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्न सुदृढ र सक्षम बनाउदै, प्राथमिक स्वास्थ्य सेवाको तह देखिनै व्यवस्थापन गरी प्रेषण अस्पताल सम्म पहुच सुनिश्चित गरिने स्वास्थ्य शिक्षा कार्यक्रमको एक अभिन्न अंगको रूपमा शिक्षण संस्थाहरु मार्फत प्रवाहित गर्ने । मानसिक स्वास्थ्य नीति लाइ समायनुकुल परिमार्जन गर्ने ।
- ६.१४. वातावरणबाट स्वास्थ्यमा पर्ने प्रतिकुल असरहरु न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन गरिने छ ।
- ६.१५. स्वास्थ्य क्षेत्रका प्रगती एवं उपलब्धीहरुलाई संस्थागत गर्दै थप उपलब्धी हाँसिल गर्न आवश्यक समन्वय र सहकार्यमा जोड दिइने छ ।
- ६.१६. बिभिन्न कार्यस्थलहरुमा काम गर्ने कामदारहरुको पेशागत स्वास्थ्य सुरक्षा सुनिश्चित गरिनेछ ।
- ६.१७. स्वास्थ्य सेवाको पहुँच र उपयोगमा बृद्धि गर्न सार्वजनिक, सामुदायिक तथा आवश्यकता अनुसार निजि क्षेत्रसँग साझेदारी गरिनेछ ।
- ६.१८. अध्ययन तथा अनुसन्धानलाई प्रबोधन गर्दै निश्कर्षको आधारमा स्वास्थ्य कार्यक्रम तथा रणनीति निर्माण गरी लागू गरिनेछ ।
- ६.१९. तथ्यमा आधारित योजना बनाउन र स्वास्थ्य सेवाको प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्न एकिकृत स्वास्थ्य सूचना प्रणालीलाई थप सुदृढ र प्रविधिमैत्री बनाईनेछ ।
- ६.२०. स्वास्थ्य क्षेत्रमा सुशासन कायम गर्दै स्वास्थ्य सेवालाई जनमुखी एवं परिणाममूखी बनाईने छ ।
- ६.२१. सरुवा रोग, किटजन्य रोग, पशुपन्चीजन्य रोग, गलगाँड, लागूपदार्थ दुर्व्येसनी जस्ता निश्चित स्थान र समुदायमा विद्यमान रोगहरुको रोकथाम, नियन्त्रण तथा व्यवस्थापन प्रभावकारी रूपमा गरिने छ ।
- ६.२२. स्वास्थ्य क्षेत्रमा लगानी बृद्धि गर्दै सामाजिक सुरक्षा योजनालाई सुदृढ गरी स्वास्थ्योपचारमा पर्ने व्यक्तिगत व्ययभार कम गरिनेछ ।
- ६.२३. तथ्यांक, जनसांख्यिक स्थिति र वितरणको आधारमा स्वास्थ्य सेवा कार्यक्रम तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।
- ६.२४. आयूर्वेद लगायतका स्वास्थ्य सेवा स्थापना थप व्यबस्थित, मजबुत र गुणस्तरिय बनाईने छ ।
- ६.२५. सुर्तिजन्य बस्तुको प्रयोग, मादक पदार्थ सेवन, अस्वस्थकर जिवनशैलि यापन लाई निरुत्साहित गरि नियमन गरिने छ, र स्वस्थकर जिवनयापन गराउन जनचेतनाका कार्यक्रम, शारिरिक व्यायम र योगा जस्ता कार्यलाई प्रोत्साहन, प्रवद्धन गरिने छ ।
- ६.२६. सबै स्वास्थ्य संस्था, स्वास्थ्य शाखा र पालिकाबाट स्वास्थ्यका तथ्यांकलाई बैज्ञानिक ढंगबाट व्यबस्थित गर्न आवस्यकता अनुसार तालिम तथा स्थलगत क्षमता अभिवृद्धि गर्दै लैजानुको साथै, अनलाईन रेकर्डिङ र रिपोर्टिङ गर्ने व्यबस्था मिलाईने छ ।
- ६.२७ गाउँपालिका केन्द्रमा एक जनशक्ति सहितको कमितमा १५ शैयाको अस्पताल निर्माण गरिने छ ।
- ६.२८ गाउँपालिका अन्तर्गतका स्वास्थ्य संस्थाहरुमा दरबन्दी अनुसारको मानव संशाधनको व्यवस्था गरिने छ ।

६.२९ यस परिवर्तन गाउँपालिकामा सफा पानीको उपलब्धता, सफा चर्पीको उपलब्धता, आयोडिन युक्त नुनको प्रयोग, स्वास्थ्य आमा समुहको सक्रिय सहभागिता भएको, धुवा रहित चुलो प्रयोग गर्ने घरधुरी हरु १०० प्रतिशत गराउने र किशोर किशोरी उमेरमा विवाह हुने दम्पत्ति, कडा कुपोषित बच्चा ० प्रतिशत मा भार्ने ।

७. प्रत्येक नीति अन्तर्गतका रणनीतिहरू:

नीति १. परिवर्तन गाउँपालिकामा हरेक नागरिकलाई निःशुल्क आधारभूत तथा आकस्मिक स्वास्थ्य सेवा प्रवाह भएको सुनिष्ठित गरिनुको साथै उपचारात्मक सेवालाई व्यवस्थित र प्रभावकारी बनाउँदै, रक्षात्मक र प्रवर्द्धनात्मक सेवाहरु क्रमिक रूपमा विस्तार गरि प्रभावकारी रूपमा वस्ति र घरधुरि सम्म पहुँचको सुनिष्ठित गरिने छ ।

१.१. यस परिवर्तन गाउँपालिकाका सम्पूर्ण स्वास्थ्य संस्थाहरुबाट निःशुल्क आधारभूत स्वास्थ्य सेवाहरु प्रभावकारी रूपमा उपलब्ध गराईनेछन् ।

१.२. भूगोल र जनघनन्तव्यका आधारमा आधारभूत स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्न स्वास्थ्य संस्थाहरु स्थापना तथा विस्तार गरिनेछ ।

१.३. परिवर्तन गाउँपालिका र स्थानीय तहको सहकार्यमा निःशुल्क स्वास्थ्य कार्यक्रम, आधारभूत स्वास्थ्य सेवा कार्यक्रमको कार्ययोजना तयार गरि लागू गरिनेछ ।

१.४. परिवर्तन गाउँपालिका र स्थानीय तहको सहकार्यमा निःशुल्क स्वास्थ्य कार्यक्रम, आधारभूत स्वास्थ्य सेवा, स्वास्थ्य वीमा एवं सामाजिक स्वास्थ्य सुरक्षाका सेवाहरुलाई सामन्जस्यपूर्ण ढंगले संचालन गरिनेछ ।

१.५. आकस्मिक अवस्था परि स्वास्थ्य संकटमा रहेका बेला निर्धारीत मापदण्डको आधारमा शिघ्र उपचारको लागि ऐम्बुलेनसबाट उद्धार गर्ने व्यवस्था मिलाईने छ ।

१.६. स्वास्थ्य सेवालाई क्रमिक रूपमा व्यवस्थित बनाउन सेवाको गुणस्तरलाई सुधार तथा विकास गरिए लाग्ने छ ।

१.७. रक्षात्मक सेवा जस्तै खोप, पोषण, सरसफाई जस्ता सेवालाई विस्तार गरिने छ र प्रवर्द्धन गरि घरधुरि तह सम्म पुर्याईने छ त्यसकोलागि स्थानिय स्तरमा मानव समुदाय सहजकर्ता र संसाधनको पनि आवस्यकता अनुसार व्यवस्था मिलाईने छ ।

नीति २: परिवर्तन गाउँपालिका भित्र विशेषज्ञ स्वास्थ्य सेवाको पहुँचलाई विस्तार गर्न न्युनतम पूर्वाधार सहितको निदानात्मक सेवा विस्तार गरिने छ ।

२.१ परिवर्तन गाउँपालिका भित्र स्वास्थ्य सेवा सर्वसुलभ र प्रभावकारी बनाउन एक १५ सैयाका अस्पताल संचालन गर्ने साथै जनसंख्या र भूगोलका आधारमा आधारभूत स्वास्थ्य केन्द्र, सामुदायीक स्वास्थ्य इकाईहरु वृद्धि गर्दै स्वास्थ्य जनशक्ति उत्पादन, दरबन्दी निर्धारण, जनशक्ति व्यवस्थापन र प्रविधि मैत्री स्वास्थ्य उपकरण तथा पूर्वाधारको व्यवस्थापन गरिनेछ ।

२.२ परिवर्तन गाउँपालिकाका वडाहरुसंग समन्वय गरी हरेक वडा तथा स्वास्थ्य सेवाको पहुँच पुरन नसकेका नागरिकलाई लक्षित गरि सामुदायीक स्वास्थ्य इकाई, वर्धिड सेन्टर तथा रोभिड अ.न.मी. मार्फत टोल वस्तीमा स्वास्थ्य सेवा प्रवाह गरिनेछ ।

२.३ नाक, कान, घाटी, दन्त, मानसिक र आँखा चिकित्सालाई विस्तार गरी उपचार गर्ने व्यवस्था मिलाईनेछ । परिवर्तन गाउँपालिकाका दुर्गम ग्रामीण भेगमा समय समयमा विशेषज्ञ स्वास्थ्य शिविरहरु नियमितरूपमा संचालन गरिने छ ।

२.४ सम्पूर्ण स्वास्थ्य संस्थाहरुलाई प्रयोगशाला सहितको स्वास्थ्य संस्था बनाइने छ ।

२.५ यस परिवर्तन गाउँपालिकामा भिडिओ एक्सरे सेवा को विस्तार गरिने छ ।

२.६ यस परिवर्तन गाउँपालिकामा सरकारी स्वास्थ्य संस्थाहरु वाट डेन्टल सेवाको विस्तार गरिने छ ।

नीति ३. परिवर्तन गाउँपालिकामा व्यक्ति, परिवार र समाजलाई परिचालन गरि जीवनशैली परिवर्तन गर्न अभिप्रेरित गर्दै नसर्ने रोगको उपचारलाई आधारभूत स्वास्थ्य सेवा (प्रवर्धनात्मक, प्रतिकारात्मक, उपचारात्मक, पुर्णस्थापनात्मक तथा प्रशामक स्वास्थ्य सेवा)सेवा केन्द्र स्तर देखिनै व्यवस्थापन गरिनेछ ।

३.१. सुर्तजन्य पदार्थ, मादक पदार्थ, लागुपदार्थ दुव्येसनी र अन्य स्वास्थ्यलाई हानी गर्ने वस्तुहरुको उत्पादन तथा उपभोगलाई निरुत्साहीत गरिने छ ।

३.२. सुर्तजन्य पदार्थ, मादक पदार्थ जस्ता हानीकारक वस्तु किनवेच र प्रयोगलाई सार्वजनिक संस्था र स्थानमा निषेध गरिनेछ । यस्ता वस्तुको उत्पादन, विक्रि वितरण र प्रयोग नियन्त्रण तथा नियमन गर्ने सम्बन्धी कानून बनाई कडाईकासाथ कार्यान्वयन गरिनेछ ।

३.३. तोकिए बमोजिमका अवस्थाहरुको समयमा पहिचान गर्न नियमित तथा विशेष शिविरहरु मार्फत आवश्यक स्वास्थ्य संस्थाहरुमा स्क्रिनिङ सेवाहरु (Uterine Prolepses, Obstetrics Fistula, RFT, VIA, Diabetes, HTN, PAP smear, Mammography) आदि सेवा उपलब्ध गराईनेछ ।

३.४. बढ्दो नैराश्यता तथा मानसिक रोगलाई न्यूनीकरण गर्न प्राथमिक मानसिक स्वास्थ्य सेवालाई सबै स्वास्थ्य संस्थाबाट प्रवाह गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ साथै निश्चित स्थान र समयमा सघं तथा प्रदेश संगको समन्वय तथा सहकार्यमा विशेषज्ञ मानसिक स्वास्थ्य सेवा शिविर Mental Health Clinic संचालन गरिनेछ ।

३.५ Package of Essential Noncommunicable (PEN) Package लाई न्युनतम पनि सबै स्वास्थ्य संस्थाहरुमा लागू गरिने छ ।

३.६. उच्च रक्तचाप, मधुमेह, मिगौला रोग, मुटुरोग अर्वुदरोग, दम, मोटोपना जस्ता नसर्ने रोगहरुको निदान, उपचार र व्यवस्थापन गर्न विशेष एकिकृत अभियान संचालन गरिने छ ।

३.७ स्वस्थ्य जीवनशैली, शारीरिक व्यायाम, योग शिविर, उचित खानपान, नियमित स्वास्थ्य परीक्षण जस्ता स्वास्थ्य प्रवर्धनका कृयाकलापहरू वडा तथा स्वास्थ्य संस्थाहरुसंग समन्वय गरी नियमित कार्यक्रममा समावेश गरि संचालन गरिने छ ।

३.८ खोपबाट बचाउनसकिने रोगहरुको उन्मूलन, निवारण र नियन्त्रणका लागि निगरानी कार्य गरिनेछ, परिवर्तन गाउँपालिका पूर्णखोप सुनिश्चित गाउँपालिका हो यसलाई निरन्तरता दिईनेछ ।

नीति ४. गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा प्रवाहको लागि आवश्यक पूर्वाधार, औषधी, औषधीजन्य सामाग्री, औजार तथा उपकरणहरुको व्यवस्था गरिनेछ ।

४.१ संघ तथा प्रदेश सँगको सहकार्यमा स्वास्थ्य संस्थाहरुबाट निःशुल्क वितरण हुने तोकिएका औषधीहरुमा आवश्यकता अनुसार थप गरी सहज रूपमा उपलब्ध भएको सुनिश्चित गरिनेछ ।

४.२ प्रदेश सरकार संगको सहकार्यमा मौजुदा स्वास्थ्य संस्थामा मापदण्ड अनुरूप आधारभूत प्रयोगशाला सेवाको स्थापना भएकोमा गुणस्तरीय सेवा प्रवाह भएको सुनिश्चित गरिनेछ भने सेवा सुरु नभएका स्वास्थ्य संस्थामा प्रयोगशाला सेवा शुरु गरिनेछ ।

४.३ तोकिएको मापदण्ड अनुरूप गुणस्तरीय औजार, उपकरणको आपूर्ति व्यवस्था सुदृढ तथा सुनिश्चित गरिनेछ साथै गुणस्तरीय औषधी, औषधीजन्य सामाग्री, औजार/उपकरण उत्पादन गर्न निजी क्षेत्रलाई प्रोत्साहन गरिनेछ ।

- ४.४ निश्चित कार्यविधि र मापदण्डको विकास गरी औषधी, उपकरण र औषधीजन्य सामग्रीहरू खरिद, ढुवानी तथा वितरण पद्धति, औषधीको गुणस्तर सम्बोधन गर्न तथा बजार मूल्य नियन्त्रणको सुनिश्चितताका लागि प्रभावकारी नियमनको व्यवस्था अवलम्बन गरिनेछ ।
- ४.५ प्रतिजीविक प्रतिरोध र स्वास्थ्य उपकरणबाट हुने विकीरणबाट जोगाउन मापदण्ड तयार गरी लागू गरिनेछ । साथै प्रयोगशालामा काम गर्ने स्वास्थ्य कर्मिहरूको लागि नियमानुसारको जोखिम भत्ता उपलब्ध भएको सुनिश्चित गरिनेछ ।

नीति ६. निजि क्षत्रका स्वस्थ्य सेवा प्रदायक संस्था, अस्पताल र फार्मेसिशरुलाई प्रचलित कानुन बमोजिम सेवा प्रवाहको मुल धारमा ल्याई व्यबस्थित रूपमा सेवा संचालन, व्यबस्थापन, रेकर्डिङ र रिपोर्टिङ एवं नियमन गर्ने छ र नियमित अनुगमन गरिने छ ।

- ६.१. परिवर्तन गाउँपालिका भित्र संचालनमा रहेका व्यक्तिगत तथा निजि लगानिमा संचालित स्वास्थ्य सेवा प्रदायक सबै क्षेत्रहरुलाई नेपाल सरकारको प्रचलित कानुन बमोजिम दर्ता, अनुमति, स्विकृति गरि संचालन गर्ने व्यवस्था मिलाईने छ ।
- ६.२. निजि लगानिमा संचालित औषधि पसल, अस्पताल, क्लिनिक, आयुर्वेद पसलहरुलाई नियमसंवत नेपाल सरकारले तोकेको मापदण्ड अनुसार अनुमति लिई यस गाउँपालिका वा सम्बन्धित शाखामा दर्ता गरेर मात्र संचालन गर्ने व्यवस्था मिलाईने छ ।
- ६.३. निजि क्षेत्रका सबै सेवा प्रदायक संस्थाहरूले नियमित रूपमा प्रगति प्रतिवेदन ईन्टरनेट वा सम्बन्धित फाराममा मासिक, अर्धवर्षिक र वार्षिक रूपमा पेश गर्ने व्यवस्था मिलाईने छ ।
- ६.४. निजि क्षत्रको सेवाको गुणस्तर सुनिश्चितताको लागि नियमित सुपरिवेक्षण र अनुगमन गरिने छ र आवस्यकता अनुसार पृष्ठपोषण दिइनेछ ।
- ६.५. प्रचलित कानुन बमोजिम प्रकृया नपुगेका निजि क्षेत्रका सेवा प्रदायक संस्थाहरुलाई कानुन बमोजिम कार्वाहि गर्ने वा सम्बन्धित निकायमा आवस्यक कार्वाहिको लागि समन्वय गरिने छ ।

नीति ७. न्यूनतम सेवा मापदण्ड (Minimum service standard) तथा राष्ट्रिय चिकित्सा मापदण्ड (National Medical standard) अनुसारको स्वास्थ्य सेवा सम्पूर्ण स्वास्थ्य संस्थाहरुबाट गुणस्तरीय रूपमा प्रवाह गरिनेछ ।

- ७.१ न्यूनतम सेवा तथा चिकित्सा मापदण्ड अनुसारको स्वास्थ्य सेवा स्थानिय तह अन्तर्गतका सबै स्वास्थ्य संस्थाहरुबाट गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा प्रवाहको सुनिश्चितता गरिनेछ ।
- ७.२ स्वास्थ्य सेवा प्रदायक संस्थाहरुबाट प्रवाह हुने सेवाको गुणस्तर सुनिश्चितताको लागि तोकिएको समयमा अनुगमन तथा मूल्याकन्तको व्यवस्था गरिनेछ ।
- ७.३ स्वास्थ्य सेवा प्रवाह र सेवाको गुणस्तरमा सेवाग्राहीहरुको गुनासो संकलन तथा संबोधन गर्ने प्रणालीको विकास तथा कार्यान्वयन गरिनेछ ।

नीनि ७ सामाजिक, आर्थिक, भौगोलिक, धार्मिक र साँस्कृतिक हिसाबले पछाडि परेका समुदायको गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवामा पहुँच र उपभोग बढ़ि गरिनेछ ।

- ७.१ स्वास्थ्य सेवामा सर्वव्यापी पहुँच स्थापित गर्न स्वास्थ्य सेवाको पहुँच बाहिर परेका समुहरुलाई समेट्ने रणनीति तयार गरि लागू गरिनेछ ।
- ७.२ विपन्न, अपाङ्ग, तेस्रो लिंगि, अल्पसंख्यक, लोपोन्मूख, बालबालिका, किशोर किशोरी, गर्भवती र सुत्केरी महिला, महिला स्वास्थ्य स्वयं सेविका तथा जेठ नागरिकहरुलाई स्वास्थ्य सेवा र सामजिक सुरक्षामा प्राथमिकता दिइनेछ ।

- ७.३ विशेष गरि पिछडीएको वर्ग, क्षेत्र र समुदायका लागि समतामूलक स्वास्थ्य सेवामा पहुँच अभिवृद्धि गर्न आवस्यकता अनुरूप स्वास्थ्य सेवा केन्द्रहरूको स्थापना, स्वास्थ्य शिविरको संचालन तथा आधुनीक सुचना तथा प्रविधिको प्रयोग गरि स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध हुने व्यवस्था मिलाईनेछ ।
- ७.४ लक्षित समुदायमा स्वास्थ्य सम्बन्धि चेतना अभिवृद्धि गर्दै सेवाको उपयोग बढ्दि गर्न तत् समुदायका स्वास्थ्यकर्मि उत्पादन गरी सोही समुदायमा परिचालन गर्ने योजना बनाई लागू गरिनेछ ।
- ७.५ कामको शिलशिलामा वा अन्य कारणले स्वास्थ्य संस्थाको पहुँचबाट टाढा रहेका समूहलाई आधारभूत स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्न विशेष कार्यक्रम बनाई लागू गरिनेछ ।
- नीति ८. किशोर किशोरी तथा महिलाको सुरक्षित मातृत्व तथा प्रजनन स्वास्थ्य अधिकार सुनिश्चित गरीनेछ ।**
- ८.१ गुणस्तरीय यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य सेवामा पहुँच अभिवृद्धि गर्न स्वास्थ्य संस्थाहरूमा मापदण्ड अनुसारको सुरक्षित मातृत्व, नव शिशु तथा प्रजनन स्वास्थ्य सेवाको सुनिश्चित गरिनेछ ।
- ८.२ परिवर्तन गाउँपालिकाको सबै स्वास्थ्य संस्थाहरूलाई किशोर किशोरी मैत्री बनाई सेवा प्रदान गर्न सक्षम बनाईनेछ ।
- ८.३ विभिन्न वर्ग, जाती, धर्म तथा क्षेत्रमा महिलाको सुरक्षित मातृत्व तथा प्रजनन स्वास्थ्यको अवस्था विश्लेषण गरि अवास्यकता अनुसार परिवार योजना कार्यक्रम बनाई लागू गरिनेछ ।
- ८.४ सुरक्षित गर्भपतन सेवालाई थप व्यवस्थीत गर्दै गुणस्तरीय र प्रभावकारी बनाईनेछ ।
- ८.५ लैगिंक पहिचानको आधारमा गरिने गर्भपतनलाई पूर्ण रूपमा निरुत्साहित गरिनेछ ।
- ८.६ प्रजनन स्वास्थ्य सम्बन्धि रुग्णता तथा अशक्ततालाई सम्बोधन गर्न आवस्यक कार्ययोजना तयार गरि लागू गरिनेछ ।
- ८.७ बर्थिङ सेन्टरहरूलाई रणनीतिक स्थानमा संचालनका लागि मानव श्रोत तथा भौतिक साधन सम्पन्न गराईनेछ । प्रसुती केन्द्रहरूमा आमाघर तथा स्तर अनुसार नवजात कर्नर को सुविधा उपलब्ध गराईनेछ ।
- ८.८ यस परिवर्तन गाउँपालिकाका सम्पुर्ण वडाहरूलाई शुन्य होम डेलिभरी बनाइने छ ।
- ८.९ सम्पुर्ण स्वास्थ्य संस्था हरूलाई सुरक्षित मातृत्वको लागि SBA तालिम प्राप्त स्वास्थ्य संस्था बनाईने छ ।
- ८.१० यस परिवर्तन गाउँपालिका अन्तर्गत रहेका सम्पुर्ण स्वास्थ्य चौकी, आधारभूत स्वास्थ्य सेवा केन्द्र र सामुदायिक स्वास्थ्य इकाई केन्द्र हरु वाट पनि ब्रिथझ सुविधा संचालन गरिने छ ।
- नीति ९. स्वास्थ्य सकारात्मक व्यवहार परिवर्तनका लागि स्वास्थ्य शिक्षा र सूचना प्रवाह गर्दै अनुकूल वातावरण सुनिश्चित गरीनेछ ।**
- ९.१ स्वस्थ विद्यालय वातावरण, विद्यालय पोषण (दिवा खाजा) Deworming स्क्रिनिङ तथा स्वास्थ्य परीक्षण सेवा, किशोर किशोरी सेवा जस्ता विद्यालय स्वास्थ्य शिक्षा कार्यक्रम संचालन गरिनेछ र यी कार्यक्रमलाई प्रभावकारी बनाउनका लागि स्कूल नर्स कार्यक्रम लागू गरिनेछ ।
- ९.२ स्वास्थ्य उपचारको जानकारी पाउने हरेक नागरिकको हकलाई सुनिश्चित गर्न सुसुचित स्वास्थ्य सेवा प्रवाहमा जोड दिईने छ । साथै हरेक स्वास्थ्य संस्थामा स्वास्थ्य संग सम्बन्धित जानकारीमूलक पोष्टर पम्प्लेटट, फ्लेक्सहरू तयार गरि टाँस गरिनेछ ।
- ९.३ प्रवर्द्धनात्मक र प्रतिकारात्मक स्वास्थ्य सेवा प्रवाहका लागि प्रत्येक विद्यालयमा कमितमा महिनाको एक पटक विद्यार्थीहरूको स्वास्थ्य अवस्था चेक जाँचगर्ने व्यवस्था मिलाईनेछ ।
- ९.४ मानसिक स्वास्थ्य समस्या रोकथाम र व्यवस्थापनका लागि सत्त्वावजय चिकित्सा, मनोसामाजिक परामर्श तथाउपचार सेवा विस्तार गरिनेछ ।

९.४ दुर्घटना लगायत अन्य प्रकृतिक तथा मानव सिर्जित प्रकोप रोकथाम तथा जीवन सुरक्षाका लागि सचेतना तथा जनस्वास्थ्य प्रवर्धन कार्यकम सञ्चालन गरिनेछ ।

नीति १०.परिवर्तन गाउँपालिका बासीको स्वास्थ्य बीमा सुनिश्चित गरि लक्षित बर्ग जस्तै ज्येष्ठ नागरिक, भिन्न क्षमता भएका नागरिक, किशोर किशोरी, सिमान्तकृत, बिभेदमा परेका, घाईतेको स्वास्थ्य सेवा सर्वसुलभ र सहज पहुँच हुने व्यवस्था गरिने छ ।

१०.१. गाउँपालिका भित्रका स्वास्थ्य संस्थाहरुबाट प्रवाह गरिने स्वास्थ्य सेवाहरु बालमैत्री, अपांगमैत्री, ज्येष्ठ नागरिकमैत्री, किशोरकिशोरी मैत्री हुनेछन् । समुदायस्तरमा जेष्ठनागरिक नमूना दिवा सेवा केन्द्र स्थापना एवं विस्तार गरिने छ ।

१०.२. लैगिंग विभेद, कम उमेरमा विवाह गर्ने र कम उमेर मै गर्भवती हुने कारणले महिलाको स्वास्थ्यमा असर गर्ने हुनाले सचेतना अभिवृद्धि गर्ने तथा महिनावारी भएको वेला छात्राहरुको विद्यालय उपस्थितिमा निरन्तरता दिन dignity kit उपलब्ध गराइनेछ ।

१०.३. अपांगहरुको लागी आवश्यकता अनुसारको सहयोगी उपचार व्यवस्था, सहयोगी सामाग्री व्यवस्था गरिने छ साथै स्वास्थ्य संस्था तथा स्वास्थ्य सेवा अपांगमैत्री हुनेछन् । व्यालियटिभ सेवाको पनि क्रमशः शुरुवात गरिनेछ ।

१०.४. प्रेषण प्रणाली प्रभावकारी गरिने छ, र सहजीकरण गरिने छ । दुर्गम क्षेत्रबाट उपचारका लागि अन्यत्र प्रेषण भएका विरामीहरुको सहजिकरण गरिने छ ।

१०.५ लैगिंग हिंसामा परेका, वेवारिसे जेष्ठ नागरिक, अलपत्र अवस्थाका बालबालिका, मानसिक समस्या भइ सडकमै रहेका असहाय व्यक्तिहरुलाई अल्पकालीन स्वास्थ्य व्यवस्थापन एवं हेरचाहको लागि निजी सरकारी सहकार्यमा परिवर्तन गाउँपालिका पुर्नस्थापना केन्द्र स्थापना एवं संचालन गरिने छ । साथै एकद्वार संकट व्यवस्थापन केन्द्रको सुद्धिकारण एवं विस्तार गरिने छ ।

१०.६ रिफरल अस्पतालहरुमा सामाजिक सेवा इकाई स्थापना गरी प्रभावकारी व्यवस्थापन गरिनेछ ।

नीति ११ स्वास्थ्यवर्द्धक खाद्य पदार्थको प्रवर्द्धन, उत्पादन, पहुँच र उपभोग बढाई पोषण स्थितिमा सुधार गरिनेछ, वडा तथा पालिका स्तरमाबहुक्षेत्रिय पोषण योजना अनुसार पोषण कार्यकमलाई रिन्तर र प्रभावकारी रूपमा संचालन गरिने छ ।

११.१ खाद्य विविधीकरणमा जोड दिई स्थानीय तहमा कार्यरत संघ संस्था संग समन्वय र सहकार्य गरी पोषण व्यवहार परिवर्तनगर्ने तथा बजारिया खाना (Junk Food)लाई निरुत्साहित गर्ने सम्बन्धी कार्यकमहरु नियमित रूपमा संचालन गरिनेछ ।

११.२ अर्गानीक तथा पोषणयुक्त खाद्यवस्तुको उत्पादन वृद्धि गर्न, हरित गृह तथा प्रत्येक परिवारमा सुधारीएको करेशाबारी निर्माण गर्न र खानामा विविधीकरण गरि उपभोग गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ ।

११.३ पोषणयुक्त बाल पौष्टिक आहार, दिवा खाजा लगायतका अन्य खाद्य पदार्थ उत्पादनका लागि प्रोत्साहन गरिनेछ, र सोको गुणस्तर कायम गर्ने प्रावधान बनाईनेछ ।

११.४. वडा समितिहरुसंग समन्वय र सहकार्य गरी स्थानीय स्तरमा उपलब्ध पौष्टिक तत्वयुक्त खाद्य पदार्थ उपयोग गर्नका लागि उत्प्रेरित गरिनेछ । यस्ता खाद्य पदार्थ प्रसोधन तथा बजारीकरणका लागी साना किसान/व्यवसायी अनुदान कार्यकम संचालन गरिनेछ ।

११.५ बहु क्षेत्रीय पोषण कार्यक्रम, शिघ्र कुपोषणकोएकिकृत व्यवस्थापन कार्यक्रम लगायत पोषणसँग सम्बन्धी कार्यक्रम विस्तार, परिष्कृत एवं प्रभावकारी बनाइनेछ । स्वास्थ्य संस्थाहरुसँगको सहकार्यमा पोषण कर्नर, पोषण परामर्श कर्नर, पोषण पुर्नस्थापना केन्द्रहरु स्थापना गरिनेछ, र पोषण परामर्श सेवालाई विस्तार गरि थप व्यवस्थित बनाईने छ ।

११.६. हरेक स्वास्थ्य संस्थामा पोषण सम्पर्क व्यक्ति तोकिने छ र स्वास्थ्य संस्थाबाट दिईने पोषण सेवा सम्बन्धी सम्पुर्ण क्षेत्र निजको जिम्मा लगाईने छ ।

११.७ वडा समितिहरूसंग समन्वय र सहकार्य गरी स्थानीय बजारमा खाद्य पदार्थमा मिसावट र अखाद्य पदार्थ नियन्त्रण गरिने छ । स्वस्थ मासु तथा दुध उत्पादन गर्ने खाने वा खुवाउने, विक्रिवितरणको लागी नियमन गरिने छ । कुनैपनि तैयारी खानेकुराहरूमा अनिवार्य लेवलिङ्को व्यवस्था गरिने छ । विद्यालयमा दिवा खाजाको व्यवस्था मिलाईने छ, एवं विद्यालयमा बजारको खानेकुरा प्रतिवन्द गर्ने व्यवस्था मिलाईने छ ।

११.८. विद्यालय पोषण कार्यक्रमलाई व्यवस्थित र नियमित गरिने छ, किशोरिहरूको पोषण सुधार गर्न सबै किशोरिहरूलाई नियमित आइरन तथा फोलिक एसिड चक्रिक खुवाईने व्यवस्था मिलाईने छ ।

११.९ दुईवर्ष मूनिका बालबालिकाको नियमित बृद्धि अनुगमन गरिनेछ । गर्भवति र २ वर्षमूनीका बच्चाका आमाहरुको पोषणको स्थीति सुधार गरिनेछ ।

नीति १२: विपद वा प्रकोपको समयमा पर्ने सक्ने सम्भावित स्वास्थ्य असरहरूको न्यूनीकरण एवं प्रतिकार्यको लागि बहुपक्षीय सहकार्य गरिनेछ ।

१२.१ परिवर्तन गाउँपालिका भित्र विभिन्न खालका प्रकृतिक प्रकोप जस्तै जोखिमको संभावना रहेका अन्य स्थानहरु तथा हुन सक्ने जोखिमको नक्साकंनका लागि स्थानीय तहमा रहेका नीजी तथा गैर सरकारी क्षेत्रहरु सँग बहुपक्षीय सहकार्य गरि प्रतिकार्य योजना निर्माण साथै कार्यान्वयन गरिनेछ ।

१२.२ सम्भावित विपद वा प्रकोपको समयमा निरन्तर स्वास्थ्य सेवा प्रवाह गर्न रणनीतिक स्थान स्वास्थ्य संस्थाहरूमा अत्यावस्यक औषधि तथा सामग्रिहरूको वफरस्टक राख्ने व्यवस्था मिलाईने छ, र ति सामग्रिहरूको म्याद गुञ्जने मितिको रेकर्ड राखी मिति गुञ्जनु भन्दा अगाडीनै अन्य स्थानमा वितरण गरि त्यसलाई अध्यावधिक गर्ने व्यवस्था मिलाईनेछ ।

१२.३ गाउँपालिकामा द्रुत प्रतिकार्य टोली (Rapid Response Team RRT) तथा आकस्मीक चिकित्सकीय टोली (Emergency Medical Team EMT) गठन गरि अन्य उद्धार टोली सँग समन्वय गर्दै आवस्यकता अनुसार परिचालन गरिनेछ ।

नीति १३ :मानसिक स्वास्थ्यसंग सम्बन्धित समस्याप्रति आवश्यक जनचेतनाको अभिवृद्धि गर्न, त्यसको रोकथाम, उपचार र नियन्त्रण गर्ने स्वास्थ्य संस्थाहरूलाई मानसिक स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्न सुदृढ र सक्षम बनाउदै, प्राथमिक स्वास्थ्य सेवाको तह देखिनै व्यवस्थापन गरी प्रेषण अस्पताल सम्म पहुच सुनिश्चित गरिने स्वास्थ्य शिक्षा कार्यक्रमको एक अभिन्न अंगको रूपमा शिक्षण संस्थाहरु मार्फत प्रवाहित गर्ने । मानसिक स्वास्थ्य नीति लाइ समायनुकूल परिमार्जन गर्ने ।

१३.१ मानसिक स्वास्थ्य सेवालाई समुदाय स्तरदेखि विशिष्ट स्वास्थ्य सेवा दिनेअसम्म उपलब्ध गराउने गरी आवधिकयोजनामा समावेश गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।

१३.२. स्कूल स्वास्थ्य शिक्षाको एक अभिन्न अंगको रूपमा मानसिक स्वास्थ्यको प्रवर्धन गरिनेछ, तदनुरूप मानसिक स्वास्थ्य संबन्धि सल्लाह दिन काउन्सेलर हरुको जनशक्ति विकास गरिनेछ ।

नीति १४ वातावरणबाट स्वास्थ्यमा पर्ने प्रतिकुल असरहरु न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन गरिने छ ।

१४.१ गाउँपालिका भित्र कार्यरत संघ संस्थाहरु सँग समन्वय र सहकार्य गरी खुला दिशामुक्त गाउँपालिकालाई निरन्तरता दिईनेछ, र पालिकाको पूर्ण सरसफाईको लागि दिगोपनाको योजना तयार गरि कार्यान्वयन गरिनेछ ।

१४.२ गाउँपालिका भित्र खानेपानी, हावा तथा ध्वनीको गुणस्तरको मापदण्ड निर्धारण गरी कार्यान्वयन र नियमन गरिनेछ ।

- १४.३ सरकारी तथा व्यवसायिक रूपमा गाउँपालिका भित्र उपलब्ध खानेपानीको गुणस्तर सुनिश्चितताको लागि सम्बन्धितनिकायहरुसंग समन्वय गरिने छ । समय समयमा विभिन्न धारा तथा पानिको मुहानहरुको पानिको गुणस्तर जाँच गरि गुणस्तर सुनिश्चित गरिनेछ ।
- १४.४ स्वास्थ्य, पोषण, जीवन उपयोगी शिप, वृहत यौनिकता शिक्षा तथा सूचना लगायत विषयहरु विद्यालय शिक्षाको पाठ्यक्रममा समावेश गरी लागू गर्न अन्तर सरकारी समन्वय र सहकार्य गरिनेछ ।
- १४.५ स्वास्थ्य प्रबर्धनको लागि समुदायका सामाजिक तथा सांस्कृतिक नेतृत्व परिचालन, सूचना प्रविधिको प्रयोग तथादुर्घटनालगायत अन्य प्राकृतिक तथा मानव सिर्जित प्रकोप रोकथाम तथा जीवन सुरक्षाका लागि सचेतना तथा जनस्वास्थ्य प्रबर्धन कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।
- नीति १५ स्वास्थ्य क्षेत्रका प्रगती एवं उपलब्धीहरुलाई संस्थागत गर्दै थप उपलब्धी हाँसिल गर्न आवश्यक समन्वय र सहकार्यमा जोड दिइने छ ।**
- १५.१ परिवर्तन गाउँपालिका भित्र संचालन हुने शर्त अन्तर्गतका कार्यक्रमहरु, निश्चित अन्तर्गतका कार्यक्रमहरु, विशेष अनुदान, समानीकरण अनुदान, दातृ संघ संस्थाहरुबाट संचालीत कार्यक्रमहरुको लेखा जोखा राख्ने व्यवस्था मिलाइनेछ । गाउँपालिकाको सर्वाङ्गीण विकासको लागि विभिन्न संघ संस्थाहरु सँग समन्वय र सहकार्य गरिनेछ ।
- नीति १६ विभिन्न कार्यस्थलहरुमा काम गर्ने कामदारहरुको पेशागत स्वास्थ्य सुरक्षा सुनिश्चित गरिनेछ ।**
- १६.१ विभिन्न सरकारी, गैर सरकारी तथा नीनी क्षेत्रमा का मर्गर्ने कामदारहरुको स्वास्थ्य सुरक्षाको लागि बहुपक्षिय समन्वयामा जीवन विमा, दुर्घटना बीमा, सामाजिक सुरक्षा सुनिश्चित गरिनेछ ।
- नीति १७ स्वास्थ्य सेवाको पहुँच र उपयोगमा बढ़ि गर्न सार्वजनिक, सामुदायिक तथा आवश्यकता अनुसार निजि क्षेत्रसँग साझेदारी गरिनेछ ।**
- १७.१ स्वास्थ्य क्षेत्रमा निजि तथा गैरसरकारी क्षेत्रसँग सहकार्य तथा साझेदारीलाई प्रोत्साहन गर्न “सार्वजनिक-निजि साझेदारी” रणनीति बनाई लागू गरिने छ ।
- १७.२ निजी क्षेत्रले प्रदान गर्ने स्वास्थ्य सेवालाई क्रमशः सेवामूलक स्वास्थ्य सेवामा रूपान्तरण गर्दै सबै समुदायका व्यक्तिले सेवाको प्रयोग गर्न सक्ने वातावारणको सृजना गरिने छ ।
- १७.३ निजी क्षेत्रको सामाजिक उत्तरदायित्वलाई मूलतः जनस्वास्थ्य प्रबर्धनको क्षेत्रमा लगानी गर्न प्रोत्साहित गरिने छ ।
- नीति १८ अध्ययन तथा अनुसन्धानलाई प्रबर्धन गर्दै निश्कर्षको आधारमा स्वास्थ्य कार्यक्रम तथा रणनीति निर्माण गरी लागू गरिनेछ ।**
- १८.१ स्वास्थ्य क्षेत्रको अध्ययन तथा अनुसन्धानलाई व्यवस्थित गर्न प्राथमिकताका क्षेत्रहरु पहिचान गरी सोको लागि स्रोत व्यवस्थापन गरिनेछ ।
- १८.२ अध्ययन तथा अनुसन्धानलाई गुणस्तरीय र उपयोगी बनाउन विश्वविद्यालय, गैरसरकारी संस्था, नीजि क्षेत्र, विज्ञ लगायत सरोकारवालासँग सहकार्यको लागि प्रबुद्ध वर्गको अवधारणा कार्यान्वयन गरिने छ ।
- १८.३ स्वास्थ्य क्षेत्रको निर्णय प्रक्रियामा अध्ययन तथा अनुसन्धानका निश्कर्षहरुलाई प्राथमिकताका साथ प्रयोगमा ल्याउने संस्कारको विकास गरिने छ । साथै अध्ययनले औल्याएका कुराहरुको आधारमा गाउँपालिकाको योजना तयार गरिनेछ ।
- नीति १९ तथ्यमा आधारित योजना बनाउन र स्वास्थ्य सेवाको प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्न एकिकृत स्वास्थ्य सूचना प्रणालीलाई थप सुदृढ र प्रविधिमैत्री बनाईनेछ ।**

- १९.१ स्थानीय तहको समन्वयमा प्रत्येक स्वास्थ्य संस्थाहरु, निजि तथा गैरसरकारी स्वास्थ्य संस्थाहरुमा विद्युतीय / अनलाइन अभिलेख तथा प्रतिवेदन गर्ने (DHIS 2 and eLMIS) व्यवस्था सुनिश्चित गरिनेछ ।
- १९.२ स्वास्थ्य क्षेत्रमा कामगर्ने संघ संस्थाहरु सँगको सहकार्य तथा समन्वयमा प्रत्येक स्वास्थ्य संस्थाहरुमा तथा पालिकामा विद्युतीय अभिलेख तथा प्रतिवेदन प्रणालीलाई संस्थागत गरि सूचना विश्लेषणका निश्कर्षहरुलाई प्राथमिकताका साथ प्रयोगमा ल्याउने संस्कारको विकास गरिने छ । साथै विद्युतीय प्रतिवेदन प्रणालीको संचालन तथा प्रयोगको लागि स्वास्थ्य कर्मिहरुको लागि तालिम तथा पुर्नताजगि तालिमको व्यवस्था गरिनेछ ।
- १९.३ तथ्याकंको गुणस्तरीयता, विश्वसनियता कायम राख्न अनुगमन, मूल्याकृत तथा पृष्ठपोषणको प्रणालीलाई सवलिकृत गरिनेछ ।
- नीति २० स्वास्थ्य क्षेत्रमा सुशासन कायम गर्दै स्वास्थ्य सेवालाई जनमुखी एवं परिणाममूखी बनाईने छ ।**
- २०.१ स्वास्थ्य सेवा प्रदायक व्यक्ति र संस्थाहरुको सुरक्षाको लागि प्रचलित कानुनी व्यवस्थालाई परिवर्तन गाउँपालिकाभर प्रभावकारी रूपमा लागू गरिनेछ ।
- २०.२ स्वास्थ्य सेवामा, स्वास्थ्य पूर्वाधार निर्माणमा हुने ढिलासुस्ती तथा गुणस्तरहिन कार्यलाई निरुत्साहित गरिने छ । स्वास्थ्य कर्मिलाई आफ्नो काम, कतव्य प्रति जवाफदेही बनाईने छ ।
- २०.३ स्वास्थ्य सुशासन कायम गर्नको लागी Social Audit, नागरिक बडापत्र र विज्ञहरु सहितका जिम्मेवार समितिहरुको व्यवस्था गरिनेछ । स्वास्थ्य सम्बन्धी गुनासो सुनुवाईको लागी पनि आवश्यक संयन्त्रको प्रयोग गरिने छ ।
- २०.४ स्वास्थ्य संग सम्बन्धीत राष्ट्रिय र अन्तराष्ट्रिय गैर सरकारी संघ संस्था तथा दातृ निकायहरुलाई जनतामुखी र परिणाममूखी कार्य गर्नको लागि उत्पेरित गरिने छ ।
- २०.५ परिवर्तन गाउँपालिकाका समुदायको विशिष्ट संस्कृती संस्कारलाई आत्मसात गर्दै स्वास्थ्य सेवालाई सेवाग्राही मैत्री बनाई स्वास्थ्यको हकको सुनिश्चितता गरिनेछ ।
- २०.६ परिवर्तन गाउँपालिका भित्रका नागरिकलाई स्वास्थ्य सम्बन्धि सूचनाको हक तथा सेवाग्राहीले उपचार संबन्धि जानकारी पाउने हक सुरक्षित गर्न सूचना तथा संचार कार्यलाई प्रभावकारी कार्यान्वयन गरिनेछ ।
- नीति २१ सरुवा रोग, किटजन्य रोग, पशुपन्धीजन्य रोग एवं सिकल सेल एनेमिया, थालासेमिया, गलगाँड, लागूपदार्थ दुर्व्येसनी जस्ता निश्चित स्थान र समुदायमा विद्यमान रोगहरुको रोकथाम, नियन्त्रण तथा व्यवस्थापन प्रभावकारी रूपमा गरिने छ ।**
- २१.१ यस परिवर्तन गाउँपालिकामा कार्यरत संघ संस्थाहरु संगको समन्वय र सहकार्यमा क्षयरोग, एचआइभी र एड्स तथा औलो लगायतका सरुवा रोगहरुको अध्ययन, अनुसन्धान, निगरानी, रोकथाम, नियन्त्रण, निवारण तथा उन्मूलनको लागि प्रभावकारी कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गरिनेछ ।
- २१.२ रेविज, सर्पदंश लगायतका पशुपन्धीजन्य र किटजन्य रोगहरुको रोकथाम, नियन्त्रण र उपचारको लागि प्रदेस तथा अन्य सरोकारवाल निकायहरु संगको समन्वय तथा सहकार्यमा आवश्यक सेवा विस्तार गरिनेछ ।
- २१.३ खुला सिमानाबाट भित्रिन सक्ने संक्रमक रोगहरुको स्क्रिनिङ गरी रोग निगरानी (Surveillance Mechanism) पद्धतिलाई सुदृढ बनाउदै रोकथाम तथा उपचारको व्यवस्था गरिनेछ ।
- नीति २२ स्वास्थ्य क्षेत्रमा लगानी बृद्धि गर्दै सामाजिक सुरक्षा योजनालाई सुदृढ गरी स्वास्थ्योपचारमा पर्ने व्यक्तिगत व्ययभार कम गरिनेछ ।**
- २२.१ स्थानीय तहको कुल बजेटको न्यूनतम १० प्रतिशत स्वास्थ्य क्षेत्रमा विनियोजन गरिनेछ र विनियोजित बजेटको सहभागितात्मक विधिवाट प्रभावकारी योजना तर्जुमा गरि कार्यान्वयन गरिनेछ ।

- २२.२ गैरसरकारी तथा निजी क्षेत्रबाट सञ्चालित स्वास्थ्य सेवामा सामाजिक उत्तरदायित्व वहनका लागि सहजिकरण गरी नियमन गरिनेछ ।
- २२.३ सामाजिक सुरक्षा योजनाहरु थप प्रभावकारी बनाई गाउँपालिका बासीको स्वास्थ्य आवश्यकताका आधारमा उपयुक्त रणनीतिहरु तय गरी लागू गरिनेछ ।
- २२.४ संघीय तथा प्रादेशिक सरकारसँगको समन्वयमा स्वास्थ्य विमा कार्यक्रमलाई पालिका भरी लागूगरि सम्पूर्ण परिवर्तन बासीको स्वास्थ्य बीमा सुनिश्चित गरिनेछ । अति गरिब, विपन्न तथा लोपउन्मुख समुदायहरुलाई तोकिएको मापदण्ड अनुसार निःशुल्क स्वास्थ्य विमाको व्यवस्था गरिनेछ ।
- नीति २३ जनसांख्यिक स्थिति र वितरणको आधारमा स्वास्थ्य सेवा कार्यक्रम तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।**
- २३.१ लैङ्गिक अनुपातको अधारमा यथार्थ जनसंख्या विवरण अद्यावधिक गरी लक्षित उमेर, वर्ग, क्षेत्र र सामाजिक समूहमा व्यवस्थित परिवार स्वास्थ्य कार्यक्रमहरूको तर्जुमा गरी लागू गरिनेछ । र तय भएका वार्षिक तथा आवधिक कार्यक्रमहरु लक्षित समुदायमा समावेशी तवरमा कार्यान्वयन भएको सुनिश्चित गरिनेछ ।
- २३.२ संघीय तथा प्रादेशिक सरकार संगको समन्वयमा जनसांखिक अध्ययन् र अनुसन्धानलाई व्यवस्थित गरिनेछ ।
- २३.३ शहरी विकास योजना निर्माण गर्दा स्वास्थ्य तथा जनसंख्या सम्बन्धि विषयलाई प्राथमिकताका साथ सम्बोधन गर्न वहूपक्षीय समन्वय र सहकार्य गरीने छ ।
- २३.४ गाउँपालिकाको भुगोल, जनसंख्या तथा आवश्यकता अनुरूप स्वास्थ्य संस्था स्थानान्तरण गरिने छ ।

८. संस्थागत संरचना

८.१. नीति कार्यान्वयनका लागि परिवर्तन गाउँपालिकाको नेतृत्वमा स्वास्थ्य संस्थाहरु रहनेछन् । त्यस्तै नीतिमा उल्लेख भएको स्वास्थ्य अन्तरगत सेवा प्रवाहका लागि परिवर्तन गाउँपालिका स्तरमा प्राथमिक अस्पताल स्थापना गरिनेछ ।

८.२ मानव संशाधन विकासका लागि प्रदेश सरकार, प्रदेश लोक सेवा, स्वास्थ्य प्रतिष्ठान वा मेडिलक क्लेज र अन्य स्वास्थ्य जनशक्ति उत्पादन गर्ने निकायहरु, क्षमता अधिवृद्धिका लागि समन्वय गरिनेछ । स्वास्थ्य संस्थाहरुमा ल्याव सेवा, आँखा उपचार सेवा र आवश्यकता अनुसार सामुदायीक स्वास्थ्य इकाई स्थापनाको लागि प्रदेश तथा संघीय सरकारसँग समन्वय एवं सहजीकरण गरिने छ ।

९. आर्थिक पक्ष

यस नीतिको कार्यान्वयन मूलतः परिवर्तन गाउँपालिका सामाजिक विकास शाखाको नियमित बजेटबाट गरिनेछ । यस नीतिमा रहेका उद्देश्यहरु हासिल गर्न गाउँपालिकाका सबै शाखाहरुको कार्यक्रम तथा बजेटमा तालमेल मिलाई सबै नीतिमा स्वास्थ्यको अवधारणालाई अगाडी ल्याइनेछ । नेपाल सरकार र लुम्बिनी प्रदेश सरकारको नियमित वार्षिक कार्यक्रम मार्फत यस नीतिले अवलम्बन गरेका रणनीति तथा कार्यनीतिहरु सम्बोधन गराउन पहल गरिनेछ । यसका साथै यो नीति कार्यान्वयन गर्न राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय विकास साभेदारहरु, संयुक्त राष्ट्र संघीय निकायहरु र निजी क्षेत्रसँग समेत समन्वय, सहकार्य र साभेदारी गरी आवश्यक श्रोत व्यवस्थापन गर्न पहल गरिनेछ ।

१०. अनुगमन र मूल्यांकन

यस नीति कार्यान्वयनको क्रममा अनुगमन गर्ने र अपेक्षित नतिजा र प्रतिफल प्राप्तीको मूल्यांकन गर्ने दायित्व सामाजिक विकास शाखाको हुनेछ । यसको लागि उक्त शाखाको संयन्त्र र क्षमता विकास गरिनेछ । बडा समितिहरु एवम अन्य सरोकारवाला निकायसँगको समन्वय र सहकार्यमा सहभागितामुलक अनुगमन प्रक्रिया अवलम्बन गरिनेछ । प्रत्येक दुई वर्षमा यस नीतिको समीक्षा गरी आवश्यकता अनुसार परिमार्जन गर्दै लगिनेछ ।

११. नीति कार्यान्वयनको कार्ययोजना

नीति कार्यान्वयनका लागि परिवर्तन गाउँपालिका स्वास्थ्य ऐन तर्जुमा गरिनेछ । स्वास्थ्य सँग सम्बन्धित आवश्यक ऐन कानून, नियमावली तथा अन्तराष्ट्रिय स्तरमा नेपालले गरेका प्रतिवद्धताको अधीनमा रही यस नीति कार्यान्वयनका लागि तत्कालीन, मध्यकालीन र दिर्घकालीन कार्ययोजना बनाउने छ । यही कार्ययेजना अनुसार वार्षिक योजना तथा कार्यक्रम र बजेट निर्माण कार्यान्वयन गरिनेछ । वार्षिक रूपमा कार्ययोजना कार्यान्वयनको समीक्षा गरी पुनरावलोकन गरिनेछ ।